زیست شناسی ۲

پایه یازدهم

دکتر رضا مقدسی

دکتری تخصصی نوروفیزیولوژی از دانشگاه شهید چمران اهواز

کارشناسی ارشد فیزیولوژی از دانشگاه فردوسی مشهد

کارشناسی زیست شناسی از دانشگاه خوارزمی تهران

BIOLOGY 2

Reza Moghaddasi

Ph.D in Neurophysiology

Biology teacher in high shool

Email: ghr.moghaddasi@gmail.com

بسم الله الرحمن الرحیم

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلیٰ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ عَجِّلْ فَرَجَهُمْ

زیست شناسی (۲)

رشتهٔ علوم تجربی

پایهٔ یازدهم

دورهٔ دوم متوسطه

فهرست

فصل ۱ - تنظیم عصبی ۱
گفتار ۱ - یاخته‌های بافت عصبی ۲
گفتار ۲ - ساختار دستگاه عصبی ۹
فصل ۲ - حواس ۱۹
گفتار ۱ - گیرنده‌های حسی ۲۰
گفتار ۲ - حواس ویژه ۲۳
گفتار ۳ - گیرنده‌های حسی جانوران ۳۳
فصل ۳ - دستگاه حرکتی ۳۷
گفتار ۱ - استخوان‌ها و اسکلت ۳۸
گفتار ۲ - ماهیچه و حرکت ۴۵
فصل ۴ - تنظیم شیمیایی ۵۳
گفتار ۱ - ارتباط شیمیایی ۵۴
گفتار ۲ - غدّه‌های درون‌ریز ۵۶
فصل ۵ - ایمنی ۶۳
گفتار ۱ - نخستین خط دفاعی: ورود ممنوع ۶۴
گفتار ۲ - دومین خط دفاعی: واکنش‌های عمومی اما سریع ۶۶
گفتار ۳ - سومین خط دفاعی: دفاع اختصاصی ۷۲
فصل ۶ - تقسیم یاخته ۷۹
گفتار ۱ - فام‌تن (کروموزوم) ۸۰
گفتار ۲ - رِشتِمان (میتوز) ۸۴
گفتار ۳ - کاستمان (میوز) و تولیدمثل جنسی ۹۲
فصل ۷ - تولیدمثل ۹۷
گفتار ۱ - دستگاه تولیدمثل در مرد ۹۸
گفتار ۲ - دستگاه تولیدمثل در زن ۱۰۲
گفتار ۳ - رشد و نمو جنین ۱۰۸
گفتار ۴ - تولیدمثل در جانوران ۱۱۵
فصل ۸ - تولیدمثل نهان‌دانگان ۱۱۹
گفتار ۱ - تولیدمثل غیر جنسی ۱۲۰
گفتار ۲ - تولیدمثل جنسی ۱۲۴
گفتار ۳ - از یاخته تخم تا گیاه ۱۳۰
فصل ۹ - پاسخ گیاهان به محرک‌ها ۱۳۷
گفتار ۱ - تنظیم کننده‌های رشد در گیاهان ۱۳۸
گفتار ۲ - پاسخ به محیط ۱۴۶

فصل ۲

حواس

بدن چگونه اطلاعات گوناگون را دریافت می کند و به آنها پاسخ می دهد؟ چرا گاهی تماس ساعت یا عینک با پوست خود را احساس نمی کنیم؟ چرا فردی که تحت عمل جراحی قرار دارد، دردی احساس نمی کند؟ چرا برخی جانوران می توانند اطلاعاتی را دریافت کنند که ما بدون استفاده از ابزار مناسب، نمی توانیم آنها را درک کنیم؟

گفتار ۱ گیرنده های حسی

گیرندهٔ حسی، یاخته یا بخشی از آن است که اثر محرک را دریافت می‌کند و اثر محرک در آن به پیام عصبی تبدیل می‌شود. صدا، فشار، اکسیژن، گرما و نور نمونه‌هایی از این محرک‌ها هستند که هر کدام گیرندهٔ ویژه‌ای را در بدن تحریک می‌کنند. گیرنده‌های حسی انسان گوناگون‌اند؛ ولی می‌توان آنها را براساس نوع محرک، در پنج دسته کلی طبقه‌بندی کرد: گیرنده‌های **مکانیکی، شیمیایی، دمایی، نوری** و **درد**. در ادامه درس با این گیرنده‌ها آشنا می‌شوید.

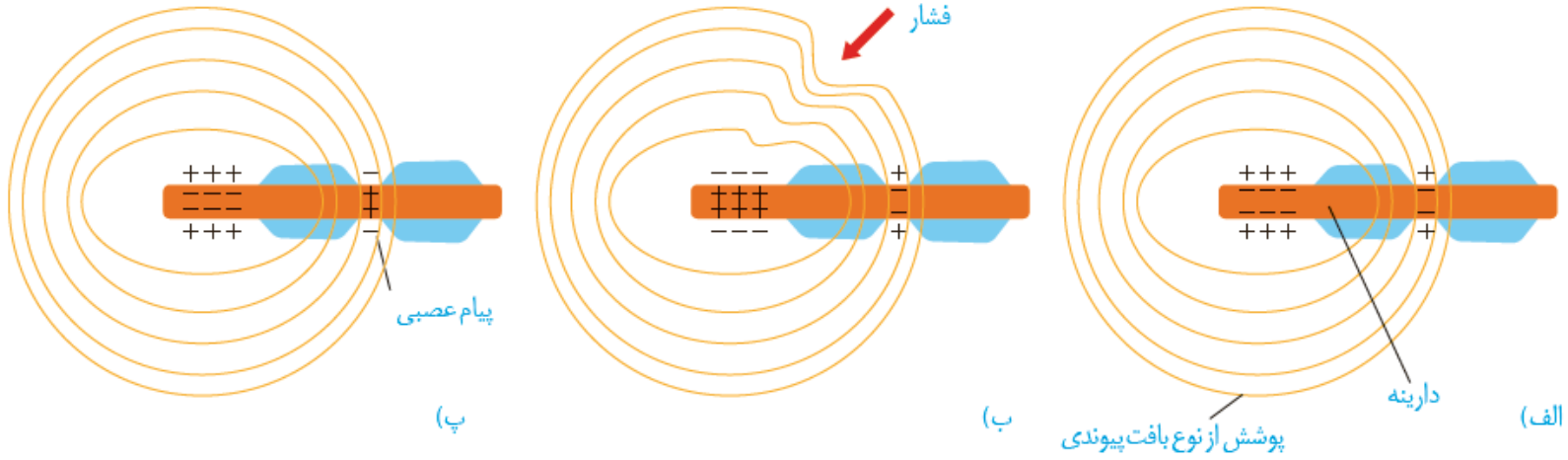

شکل ۱ـ ایجاد پیام عصبی به وسیلهٔ گیرندهٔ فشار.
الف) ساختار گیرنده،
ب) وارد آمدن تحریک (فشار)
پ) تبدیل اثر محرک به پیام عصبی (هدایت پیام عصبی)

Types of Sensory Receptors

- **Based on the energy they transduce, sensory receptors fall into five categories**

1. **Mechanoreceptors**
2. **Chemoreceptors**
3. **Electromagnetic receptors**
4. **Thermoreceptors**
5. **Pain receptors**

Copyright © 2005 Pearson Education, Inc. publishing as Benjamin Cummings

Mechanoreceptors

- **Mechanoreceptors sense physical deformation**
  - **Caused by stimuli such as pressure, stretch, motion, and sound**

Copyright © 2005 Pearson Education, Inc. publishing as Benjamin Cummings

Chemoreceptors

- **Chemoreceptors include**
  - **General receptors that transmit information about the total solute concentration of a solution**
  - **Specific receptors that respond to individual kinds of molecules**

Copyright © 2005 Pearson Education, Inc. publishing as Benjamin Cummings

Electromagnetic Receptors

- **Electromagnetic receptors detect various forms of electromagnetic energy**
  - **Such as visible light, electricity, and magnetism**

Copyright © 2005 Pearson Education, Inc. publishing as Benjamin Cummings

Thermoreceptors

- **Thermoreceptors, which respond to heat or cold**
  - **Help regulate body temperature by signaling both surface and body core temperature**

Copyright © 2005 Pearson Education, Inc. publishing as Benjamin Cummings

Pain Receptors

- **In humans, pain receptors, also called nociceptors**
  - **Are a class of naked dendrites in the epidermis**
  - **Respond to excess heat, pressure, or specific classes of chemicals released from damaged or inflamed tissues**

Copyright © 2005 Pearson Education, Inc. publishing as Benjamin Cummings

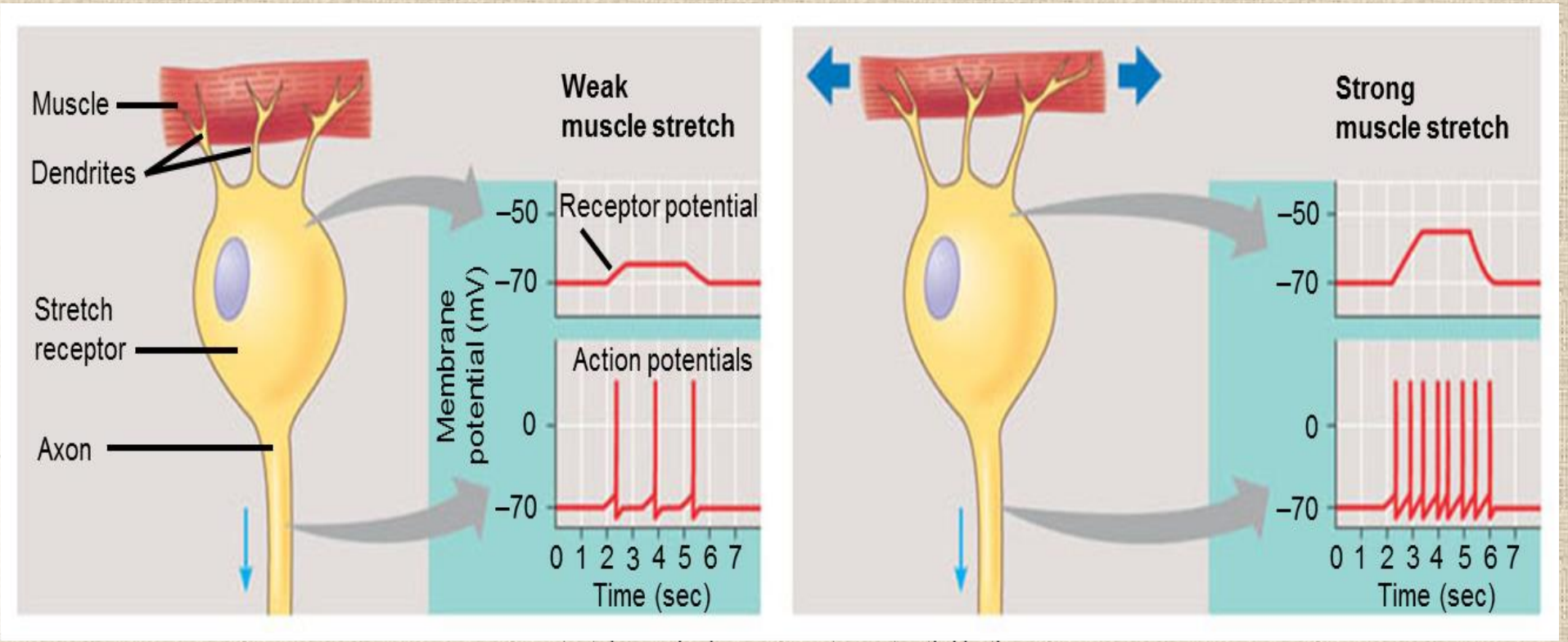

(a) Crayfish stretch receptors have dendrites embedded in abdominal muscles. When the abdomen bends, muscles and dendrites stretch, producing a receptor potential in the stretch receptor. The receptor potential triggers action potentials in the axon of the stretch receptor. A stronger stretch produces a larger receptor potential and higher requency of action potentials.

Figure 49.2a

گیرنده‌ها سازش پیدا می کنند

شاید توجه کرده باشید که بوی غذا یا عطر را پس از گذشت مدتی، دیگر احساس نمی‌کنیم. در این حالت، آیا مولکول‌های بودار در محیط کم می‌شوند، یا گیرنده‌های بو درست کار نمی‌کنند؟ وقتی گیرنده‌ها مدتی در معرض محرک ثابتی قرار گیرند، پیام عصبی کمتری ایجاد می‌کنند، یا اصلاً پیامی ارسال نمی‌کنند. این پدیده را **سازش گیرنده‌ها** می‌نامند. سازش گیرنده‌ها چه فایده‌ای دارد؟

حواس را به دو گروه تقسیم می کنند

گروهی از گیرنده‌ها مانند گیرنده‌های دما در بخش‌های گوناگون بدن پراکنده‌اند و گروهی از گیرنده‌های بدن ما در اندام‌های ویژه‌ای قرار دارند؛ مانند گیرنده‌های بینایی در چشم. از این‌رو، حواس را به دو گروه **حواس پیکری** و **حواس ویژه** تقسیم کرده‌اند. در ادامهٔ درس با کار هر گروه از این حواس آشنا می‌شوید.

در بخش‌های گوناگون بدن مانند پوست، ماهیچه‌های اسکلتی و زردپی‌ها، گیرنده‌هایی به‌نام گیرنده‌های حس‌های پیکری وجود دارند. حس‌های پیکری شامل حسّ **تماس**، **دما**، **وضعیت** و **درد**ند. انتهای دارینهٔ آزاد، مانند گیرنده‌های درد، یا انتهای دارینه‌هایی درون پوششی از بافت پیوندی مانند گیرندهٔ فشار در پوست، نمونه‌هایی از

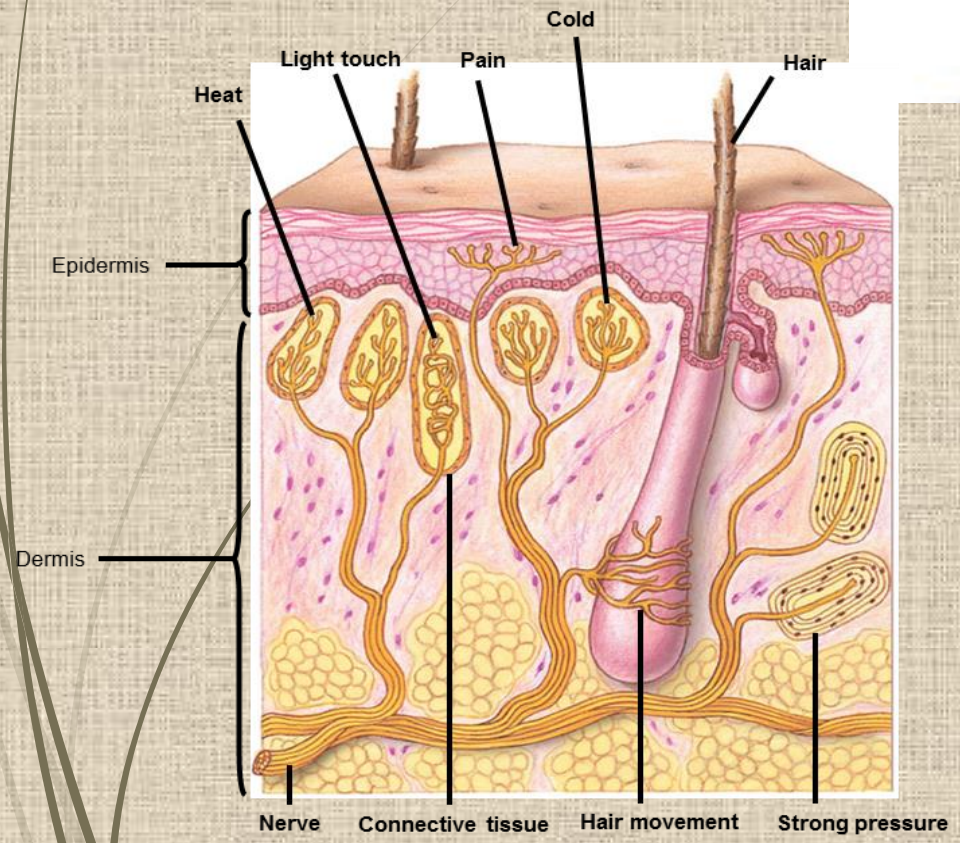

گیرنده‌های تماسی، گیرنده‌های مکانیکی‌اند که با تماس، فشار یا ارتعاش تحریک می‌شوند (شکل ۲). این گیرنده‌ها، مثلاً در پوست وجود دارند. تعداد گیرنده‌های تماس در پوست بخش‌های گوناگون بدن متفاوت است و بخش‌هایی که تعداد گیرنده‌های بیشتری دارند، مانند نوک انگشتان و لب‌ها، حساس‌ترند.

گیرنده‌های دمایی در بخش‌هایی از درون بدن، مانند برخی سیاهرگ‌های بزرگ و پوست جای دارند. گیرنده‌های دمایی درون بدن به تغییرات

دمای درون بدن و گیرنده‌های دمایی پوست به تغییرات دمای سطح بدن حساس‌اند؛ در نتیجه سرما یا گرما را دریافت می‌کنند.

دکتر رضا مقدسی

A hair cell found in vertebrates

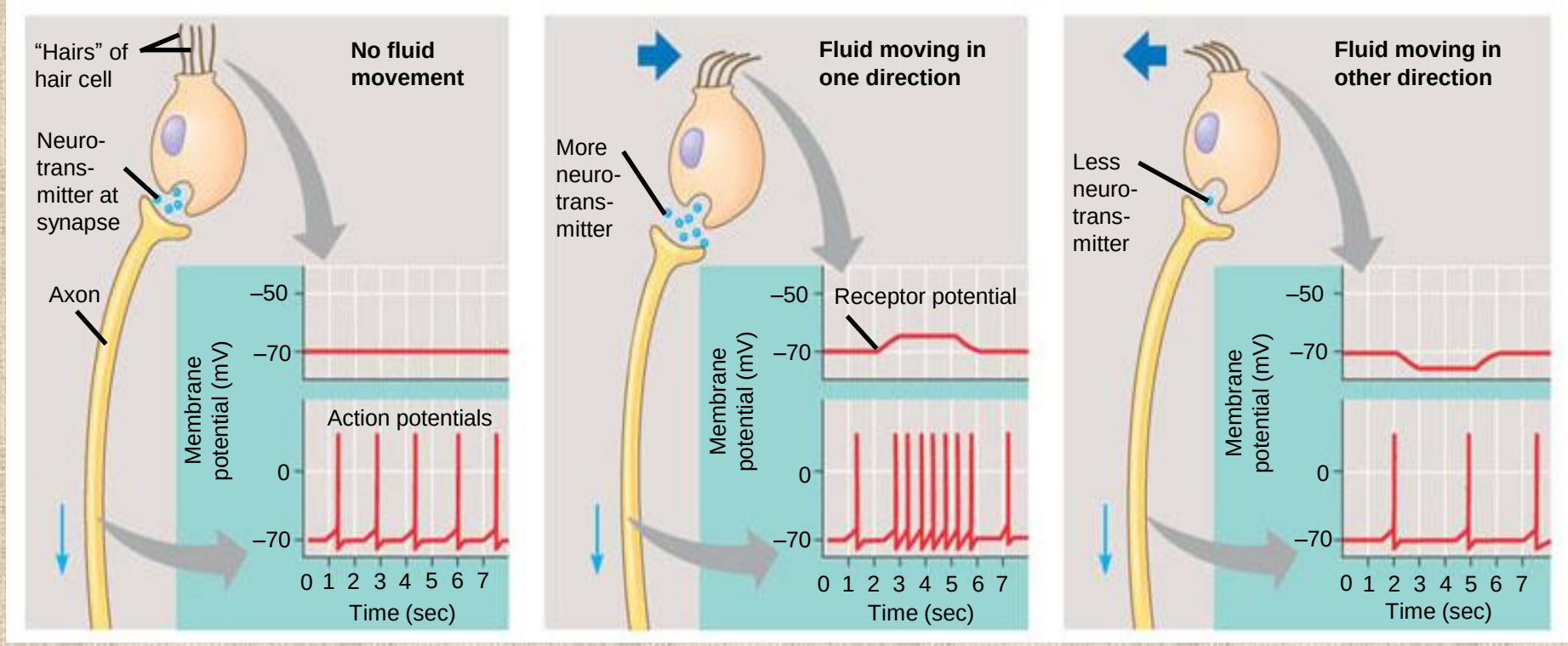

(b) Vertebrate hair cells have specialized cilia or microvilli ("hairs") that bend when sur-rounding fluid moves. Each hair cell releases an excitatory neurotransmitter at a synapse with a sensory neuron, which conducts action potentials to the CNS. Bending in one direction depolarizes the hair cell, causing it to release more neurotransmitter and increasing frequency of action potentials in the sensory neuron. Bending in the other direction has the opposite effects. Thus, hair cells respond to the direction of motion as well as to its strength and speed.s

Figure 49.2b

Copyright © 2005 Pearson Education, Inc. publishing as Benjamin Cummings

فعالیت گیرنده‌های مکانیکی **حسّ وضعیت** موجب می‌شود که مغز از چگونگی قرارگیری قسمت‌های مختلف بدن نسبت به هم، هنگام سکون و حرکت اطلاع یابد. گیرنده‌های حسّ وضعیت در ماهیچه‌های اسکلتی، زردپی‌ها و کپسول پوشانندهٔ مفصل‌ها قرار دارند و به کشیده شدن حساس‌اند. مثلاً وقتی دست خود را حرکت می‌دهید، گیرنده‌های درون ماهیچه کشیده و تحریک می‌شوند.

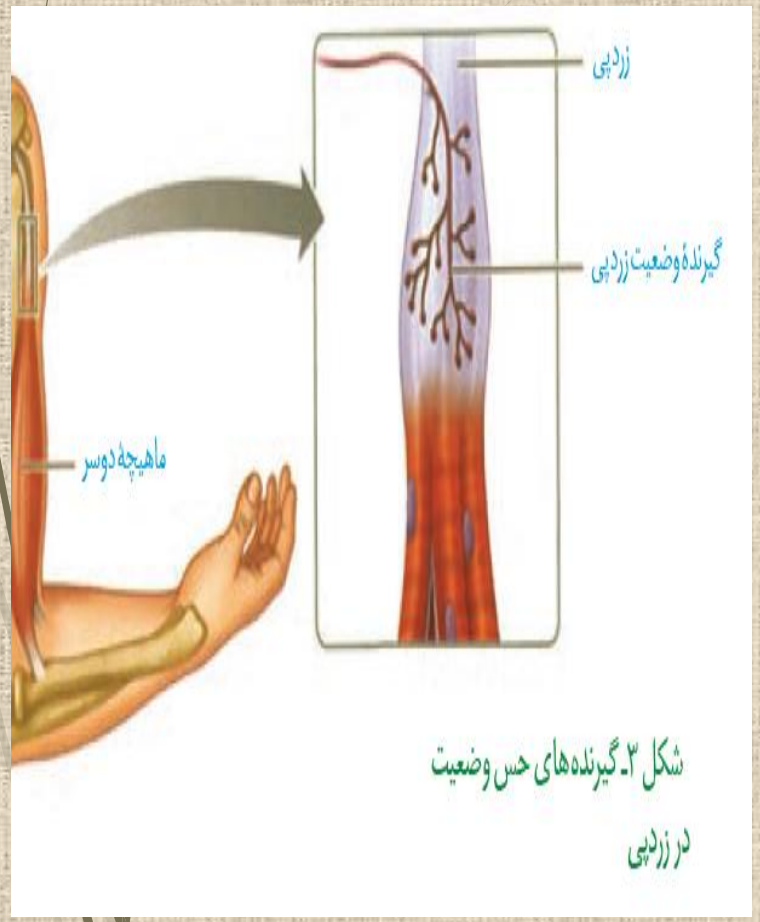

شکل ۳ـ گیرنده‌های حس وضعیت در زردپی

گیرنده‌های درد در پوست و برخی بخش‌های دیگرِ بدن مانند دیوارهٔ سرخرگ‌ها قرار دارند. گیرنده‌های درد به آسیب بافتی پاسخ می‌دهند. آسیب بافتی در اثر عوامل مکانیکی مثل بریدگی، سرما یا گرمای شدید و برخی مواد شیمیایی مثل لاکتیک اسید ایجاد می‌شود. گیرنده‌های درد سازش پیدا نمی‌کنند. در نتیجه، این پدیده کمک می‌کند مادامی که محرّک آسیب‌رسان وجود دارد، فرد از وجود محرّک اطلاع داشته باشد.

درد یک سازوکار حفاظتی است. هرگاه یاخته‌ها در معرض تخریب قرار گیرند، درد ایجاد و موجب می‌شود که فرد برای برطرف کردن عامل ایجاد درد، واکنش مناسب نشان دهد؛ مثلاً نشستن طولانی مدت ممکن است موجب آسیب دیدن پوست در محل نشیمن‌گاه شود. بنابراین، فرد به‌طور ناخودآگاه تغییر وضعیت می‌دهد ؛ در غیر این صورت، پوست در نقاط تحت‌فشار تخریب می‌شود.

گفتار ۲ حواس ویژه

گیرنده‌های حواس ویژه شامل گیرنده‌های حس بینایی، شنوایی، تعادل، بویایی و چشایی اند که در اندام‌های حسّی قرار دارند. این گیرنده‌ها در کدام بخش هر یک از این اندام‌ها قرار دارند؟

بینایی

بیشتر اطلاعات محیط پیرامون را از راه دیدن و به کمک اندام حس بینایی، یعنی چشم دریافت می‌کنیم. کرهٔ چشم در حفرهٔ استخوانی کاسهٔ چشم قرار دارد. ماهیچه‌هایی که به کرهٔ چشم متصل‌اند، آن را حرکت می‌دهند. این ماهیچه‌ها را در فعالیت تشریح چشم می‌توانید ببینید. پلک‌ها، مژه‌ها، بافت چربی روی کرهٔ چشم و اشک از چشم حفاظت می‌کنند. در شکل ۴ ساختار کرهٔ چشم را می‌بینید.

ساختار کرهٔ چشم: خارجی‌ترین لایهٔ کرهٔ چشم از **صُلبیّه** و **قرنیه** تشکیل شده است. صلبیّه پرده‌ای سفید رنگ، محکم و قرنیه پردهٔ شفاف جلوی چشم است. لایهٔ میانی چشم شامل **مَشیمیّه**، **جسم مژگانی** و **عنبیّه** است. مشیمیّه لایه‌ای رنگدانه‌دار و پر از مویرگ‌های خونی است.

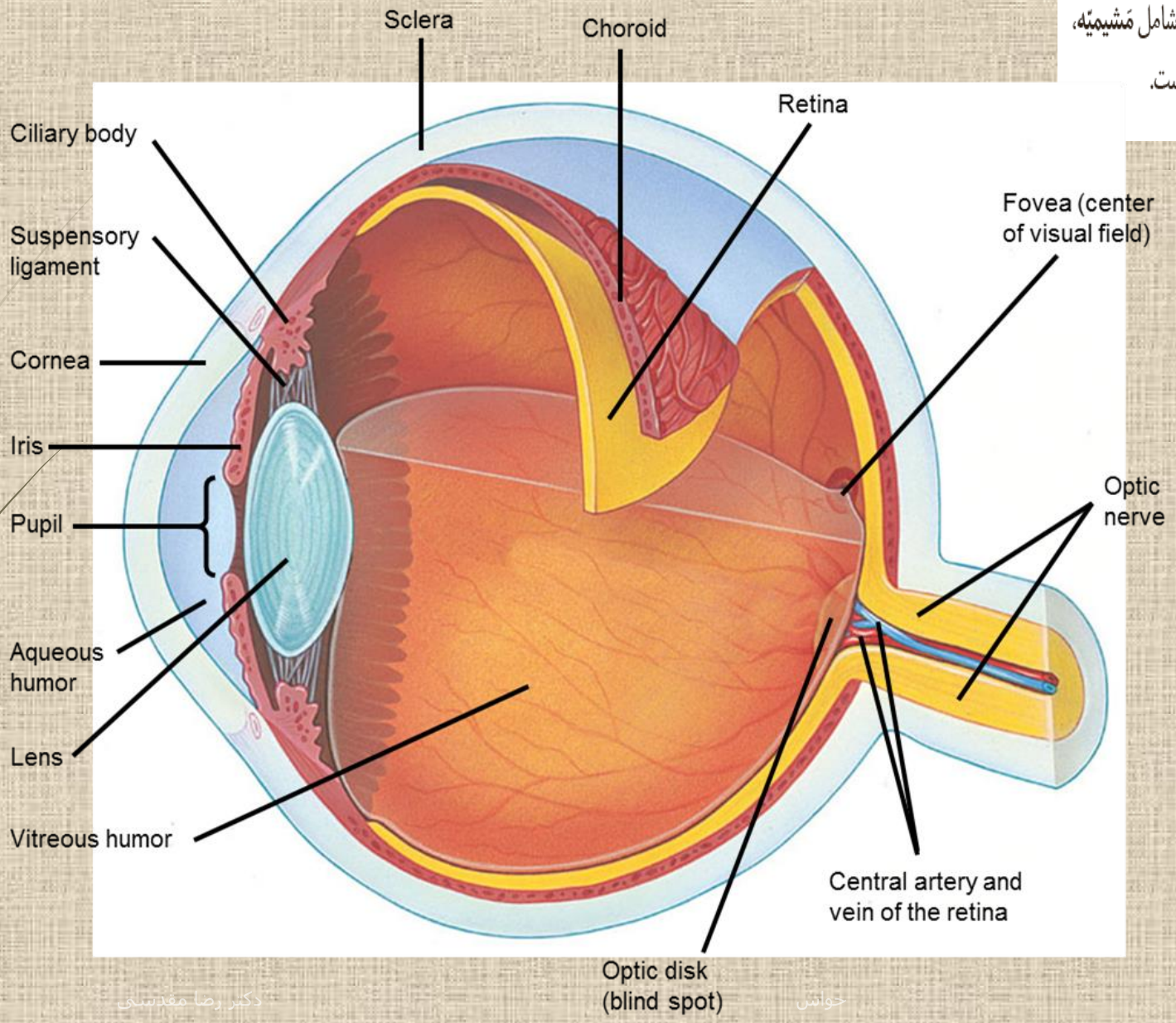

پرده شبکیه از راه عصب بینایی با مغز ارتباط دارد. بعدها ابن سینا، ابوریحان بیرونی و دیگران نظر او را پذیرفتند. ترجمهٔ کتاب او برای سال‌ها، یکی از کتاب‌های درسی دانشگاه‌های اروپا بود.

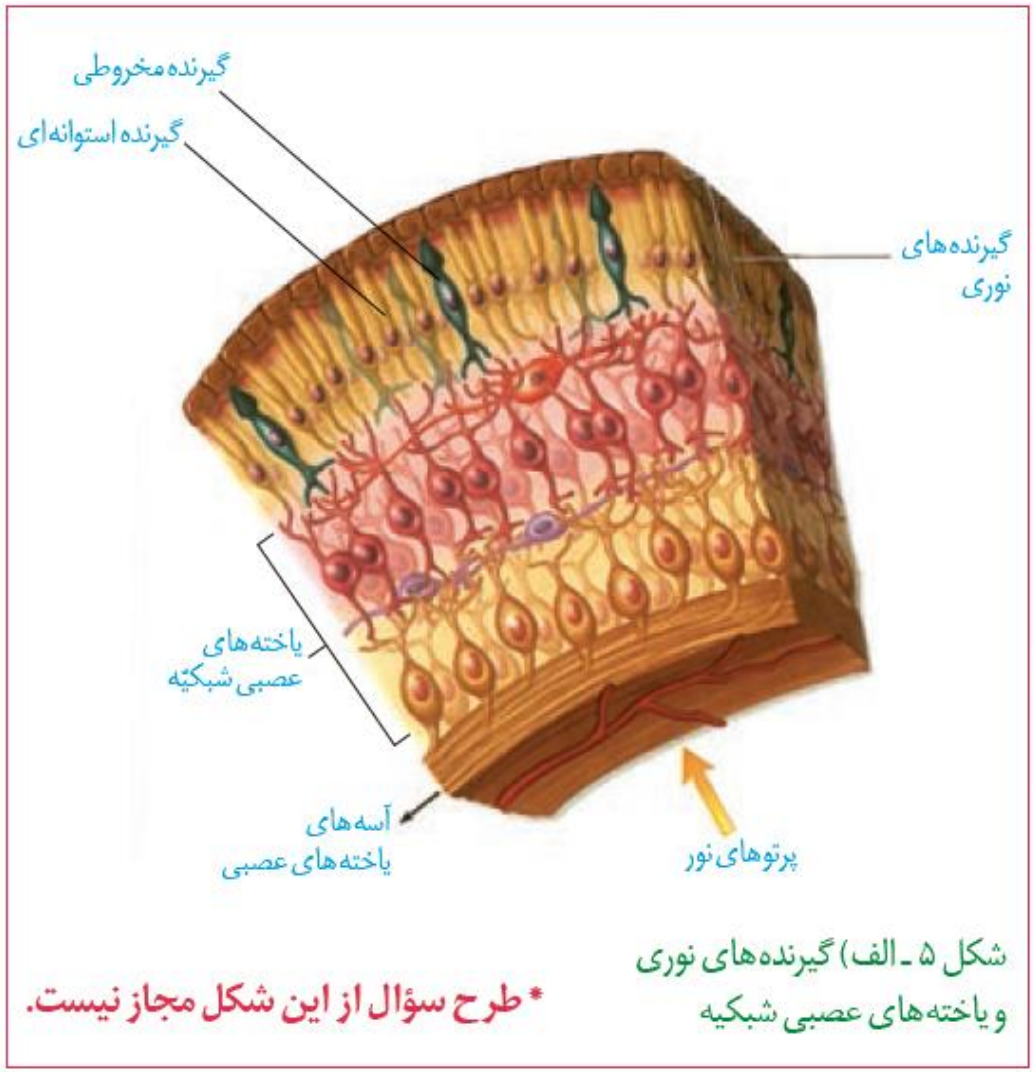

شکل ۵ ـ الف) گیرنده‌های نوری و یاخته‌های عصبی شبکیه

* طرح سؤال از این شکل مجاز نیست.

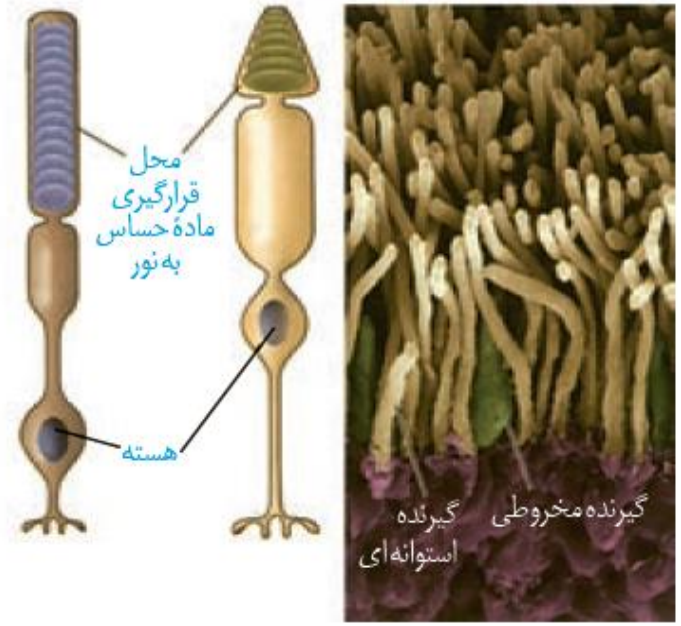

شکل ۵ ـ ب) گیرنده‌های نوری (رنگ‌های تصاویر واقعی نیستند)

اثر نور بر شبکیه: پرتوهای نور از قرنیه می‌گذرند و به علّت انحنای آن همگرا می‌شوند. این پرتوها از زلالیه، سوراخ مردمک، عدسی و زجاجیه عبور می کنند. عدسی، پرتوهای نور را روی شبکیه و گیرنده های نوری آن متمرکز می کند.

یاخته های استوانه ای در نور کم و یاخته های مخروطی در نور زیاد تحریک می‌شوند. گیرنده های مخروطی، تشخیص رنگ و جزئیات اجسام را امکان‌پذیر می کنند. بخشی از شبکیه را که در امتداد محور نوری کره چشم قرار دارد، **لکهٔ زرد** می‌نامند. این بخش در دقت و تیزبینی اهمیت دارد؛ زیرا گیرنده های مخروطی در آن فراوان‌ترند.

با برخورد نور به شبکیه، مادهٔ حساس به نور، درون گیرنده های نوری تجزیه می شود و واکنش هایی را به راه می‌اندازد که به ایجاد پیام عصبی منجر می‌شود. ویتامین A برای ساخت مادهٔ حساس به نور لازم است.

تطابق: با تغییر همگرایی عدسی چشم، می‌توان اجسام دور و نزدیک را واضح دید. هنگام دیدن اشیای نزدیک، با انقباض ماهیچه‌های جسم مژگانی، عدسی ضخیم می‌شود. وقتی به اشیای دور نگاه می‌کنیم با استراحت این ماهیچه‌ها، عدسی باریک‌تر می‌شود. به این ترتیب، تصویر در هر حالت روی شبکیه تشکیل می‌شود. این فرایندها **تطابق** نام دارد (شکل ۶).

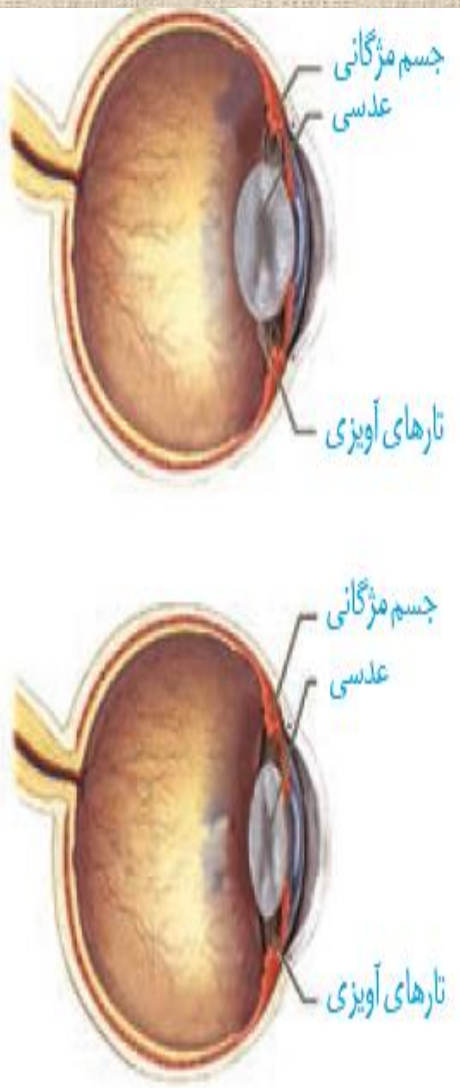

شکل ۶ـ تطابق برای دیدن اجسام
الف) نزدیک
ب) دور

- **Humans and other mammals**
  - **Focus light by changing the shape of the lens**

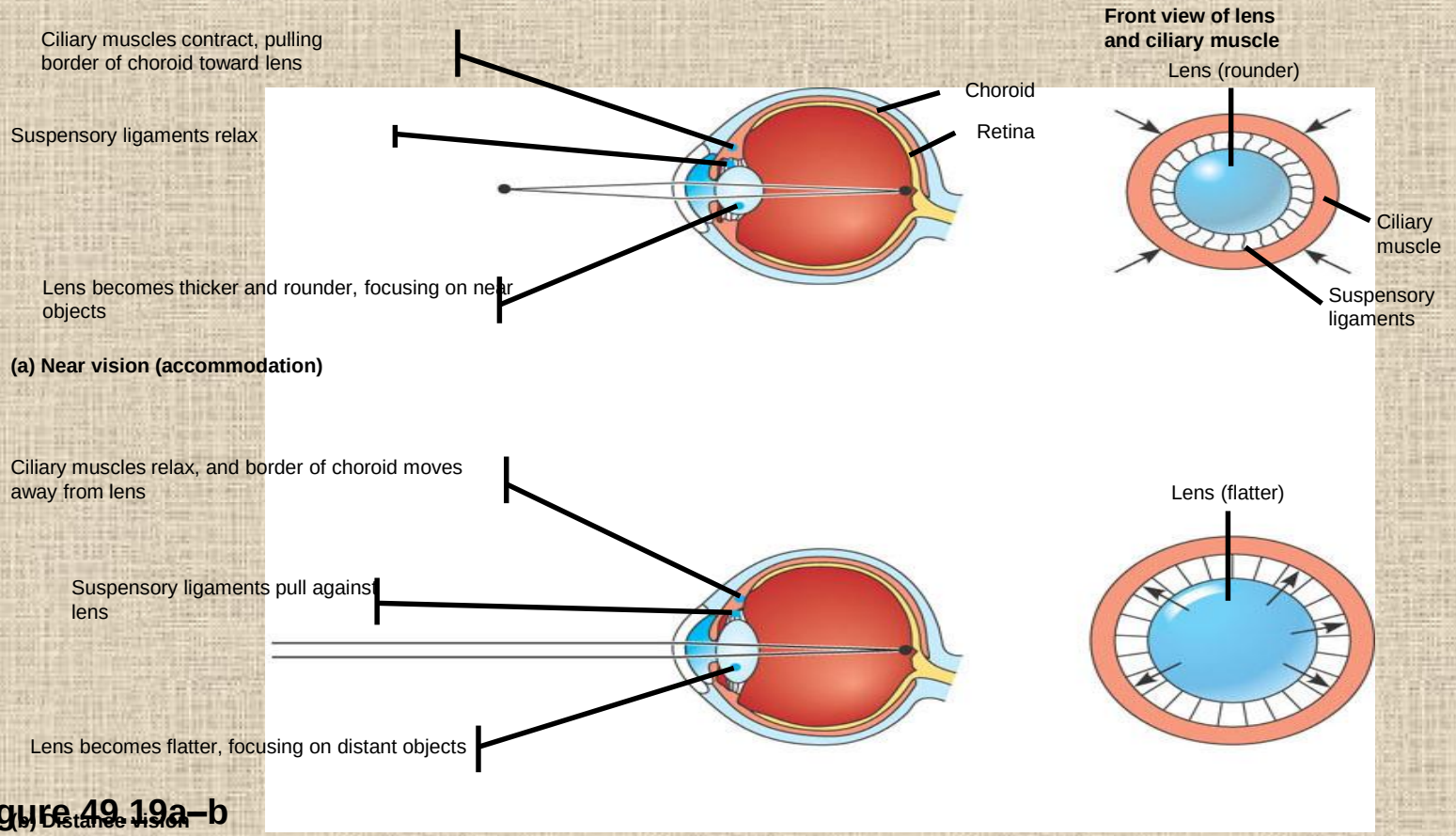

Figure 49.19a–b

Copyright © 2005 Pearson Education, Inc. publishing as Benjamin Cummings

- **Rods contain the pigment rhodopsin**
  - **Which changes shape when it absorbs light**

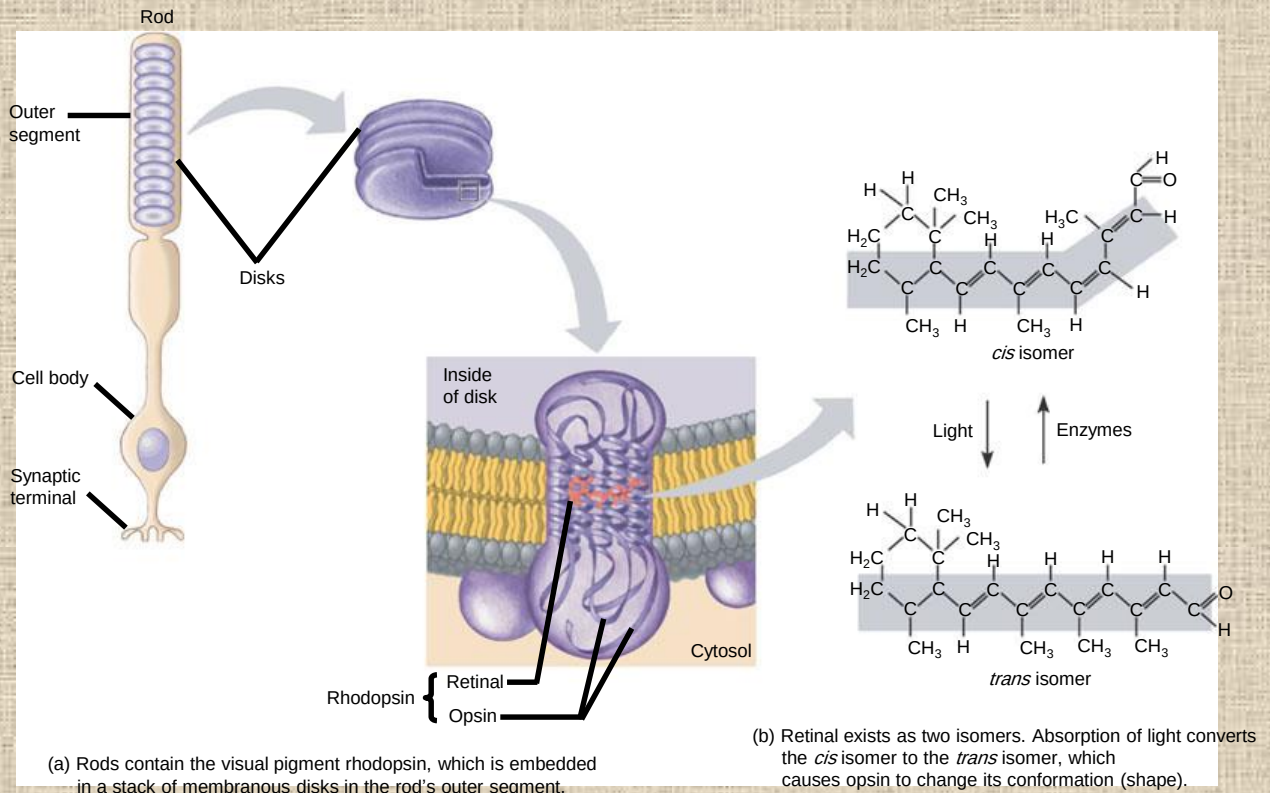

(a) Rods contain the visual pigment rhodopsin, which is embedded in a stack of membranous disks in the rod's outer segment. Rhodopsin consists of the light-absorbing molecule retinal bonded to opsin, a protein. Opsin has seven α helices that span the disk membrane.

(b) Retinal exists as two isomers. Absorption of light converts the *cis* isomer to the *trans* isomer, which causes opsin to change its conformation (shape). After a few minutes, retinal detaches from opsin. In the dark, enzymes convert retinal back to its *cis* form, which recombines with opsin to form rhodopsin.

Figure 49.20a, b

Copyright © 2005 Pearson Education, Inc. publishing as Benjamin Cummings

- **Absorption of light by retinal**
  - **Triggers a signal transduction pathway**

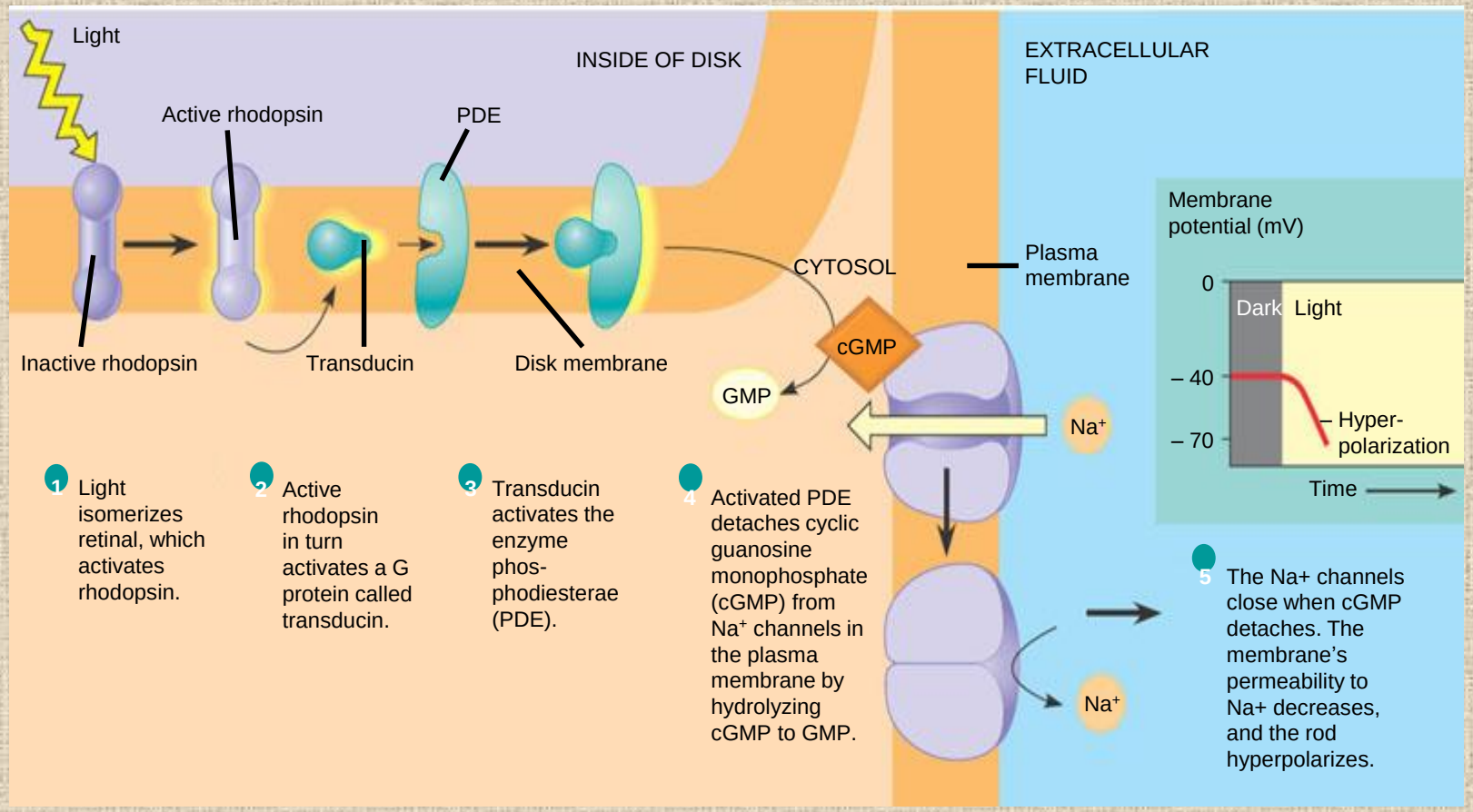

Figure 49.21

Copyright © 2005 Pearson Education, Inc. publishing as Benjamin Cummings

- **In the light, rods and cones hyperpolarize**
  - **Shutting off their release of glutamate**
- **The bipolar cells**
  - **Are then either depolarized or hyperpolarized**

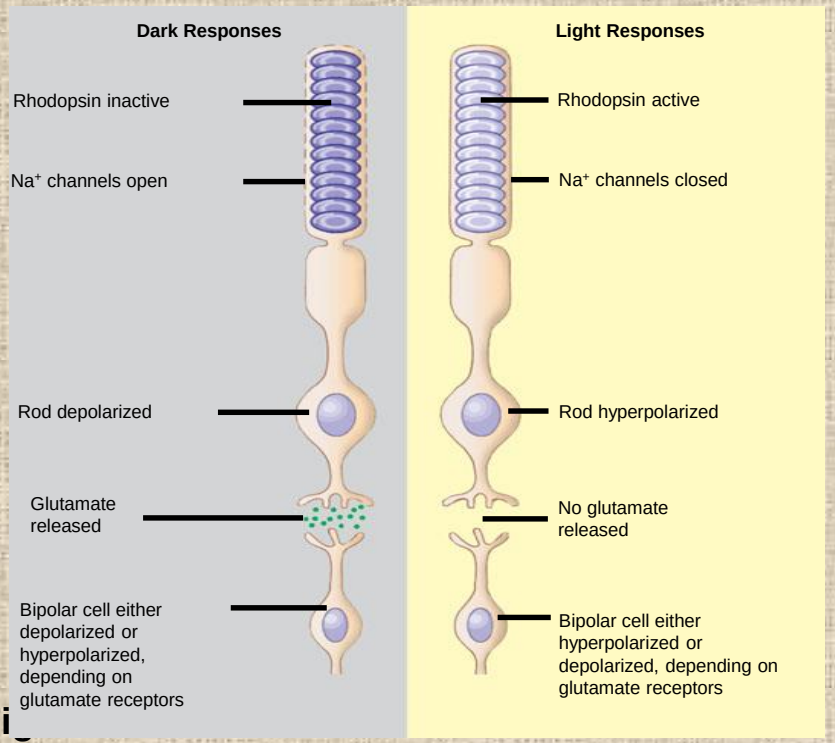

Fi

Copyright © 2005 Pearson Education, Inc. publishing as Benjamin Cummings

- **Three other types of neurons contribute to information processing in the retina**
  - **Ganglion cells, horizontal cells, and amacrine cells**

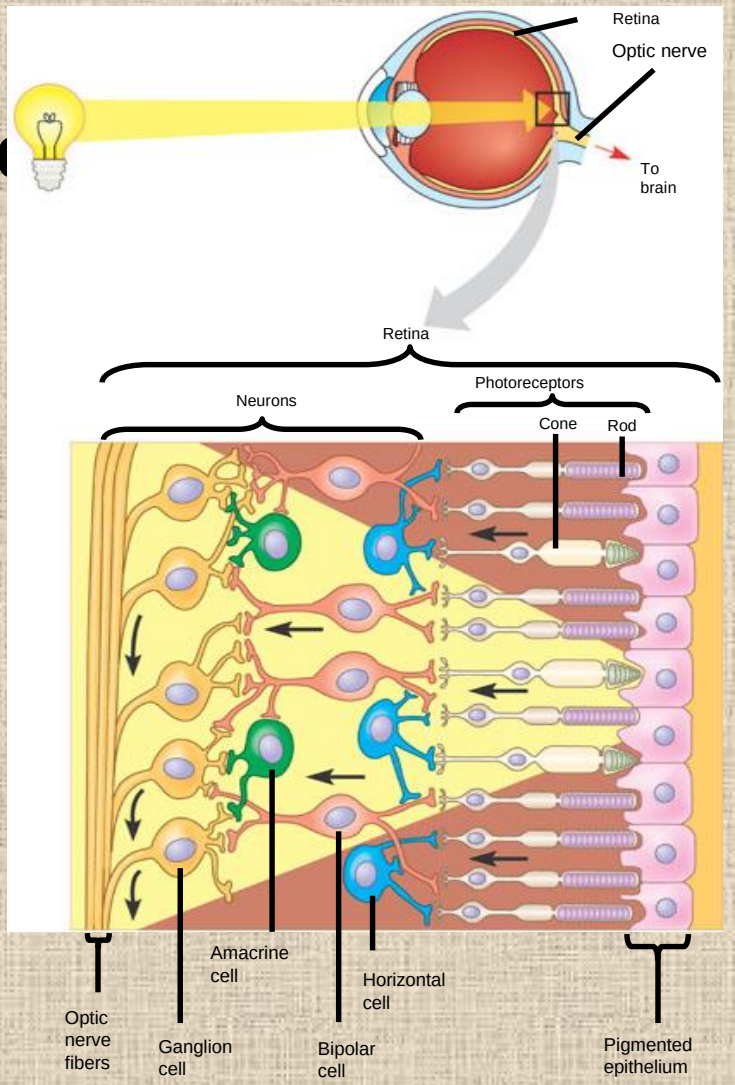

Figure 49.23

Copyright © 2005 Pearson Education, Inc. publishing as Benjamin Cummings

- **Signals from rods and cones**
  - **Travel from bipolar cells to ganglion cells**
- **The axons of ganglion cells are part of the optic nerve**
  - **That transmit information to the brain**

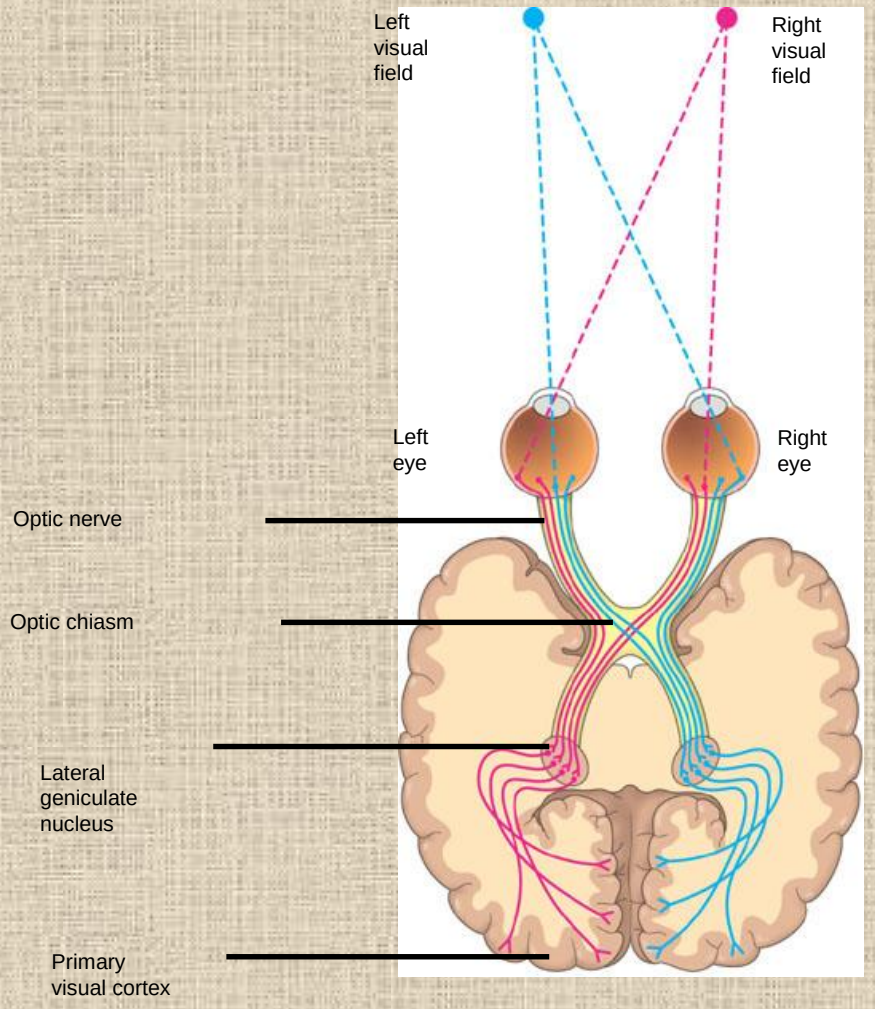

Figure 49.24

Copyright © 2005 Pearson Education, Inc. publishing as Benjamin Cummings

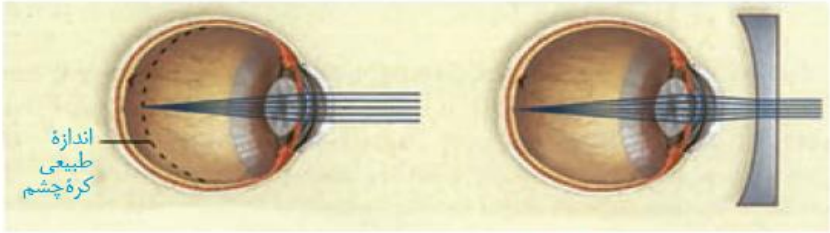

الف) چشم نزدیک بین و اصلاح آن

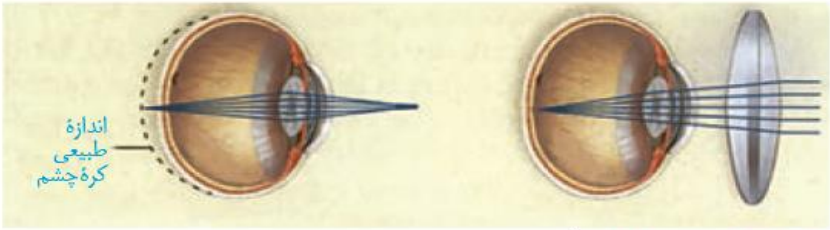

ب) چشم دوربین و اصلاح آن

شکل ۷ ـ اصلاح نزدیک بینی و دوربینی

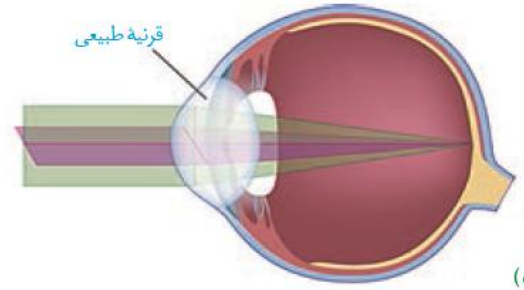

الف)

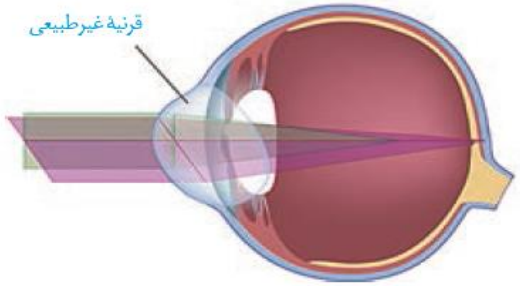

بیماری های چشم

برای دیدن درست اجسام، قرنیه، عدسی و کرهٔ چشم باید شکل ویژه‌ای داشته باشند، تا پرتوهای نور به‌طور دقیق روی شبکیّه متمرکز شوند.

نزدیک بینی و دوربینی: در افراد نزدیک بین، کرهٔ چشم بیش از اندازه بزرگ است و پرتوهای نور اجسام دور، در جلوی شبکیه متمرکز می‌شوند. در نتیجه فرد، اجسام دور را واضح نمی‌بیند.

در فرد دوربین، کرهٔ چشم از اندازهٔ طبیعی کوچک‌تر است و پرتوهای نور اجسام نزدیک در پشت شبکیّه متمرکز می‌شوند و فرد این اجسام را واضح نمی‌بیند.

آستیگماتیسم: اگر سطح عدسی یا قرنیه کاملاً کروی و صاف نباشد، پرتوهای نور به‌طور نامنظم به هم می‌رسند و روی یک نقطهٔ شبکیّه متمرکز نمی‌شوند. در نتیجه تصویر واضحی تشکیل نمی‌شود. در این حالت، چشم دچار آستیگماتیسم است (شکل ۸). برای اصلاح دید این فرد از عینکی استفاده می‌کنند که عدسی آن عدم یکنواختی انحنای قرنیه یا عدسی را جبران می‌کند.

پیر چشمی: با افزایش سن، انعطاف‌پذیری عدسی چشم کاهش پیدا می‌کند و تطابق دشوار می‌شود. این حالت را پیر چشمی می‌گویندکه به کمک عینک‌های ویژه اصلاح می‌شود.

تشریح چشم

پس از انجام تشریح و با استفاده از مشاهده‌های خود، به این پرسش‌ها پاسخ دهید.

الف) ویژگی‌های هریک از سه لایهٔ چشم و بخش‌های تشکیل‌دهندهٔ آنها را بیان کنید.

ب) زجاجیه و زلالیه را با یکدیگر مقایسه کنید.

از فعالیت خود گزارش تهیه کنید و به معلم ارائه دهید.

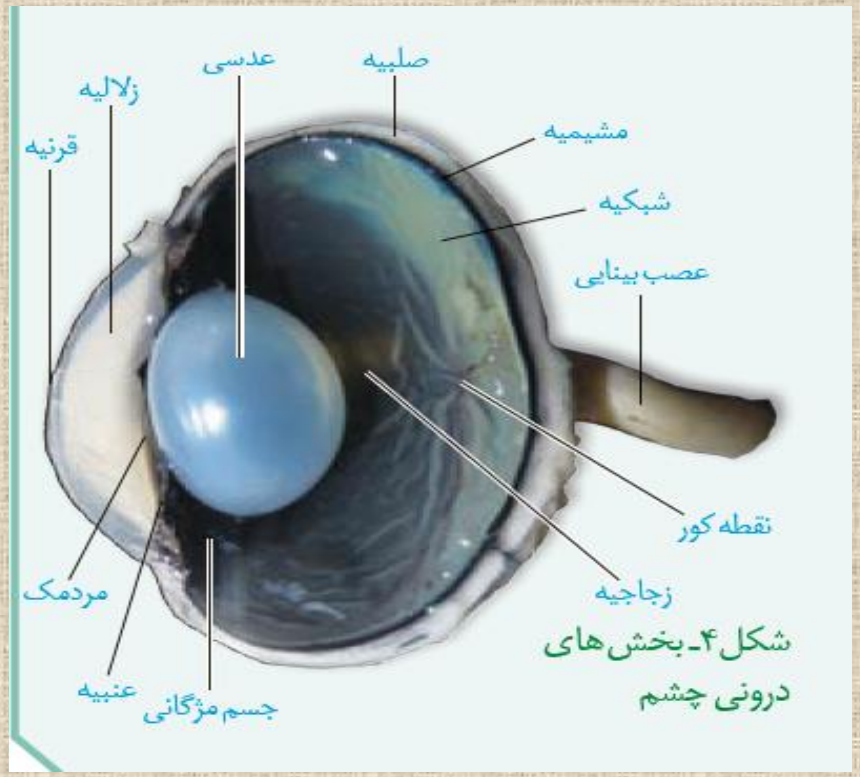

شکل ۴ـ بخش‌های درونی چشم

شکل ۱ـ بالا و پایین چشم

شکل ۲ـ چشم راست

شکل ۳ـ کرهٔ چشم برش خورده

لایهٔ درخشان در چشم گاو

شنوایی وتعادل

گیرنده‌های مکانیکی درون گوش، در شنیدن و حفظ تعادل بدن نقش دارند. این گیرنده‌ها در کدام بخش‌های گوش قرار گرفته‌اند؟ همان‌طور که آموخته‌اید، گوش از سه بخش بیرونی، میانی و درونی تشکیل شده است (شکل ۹).

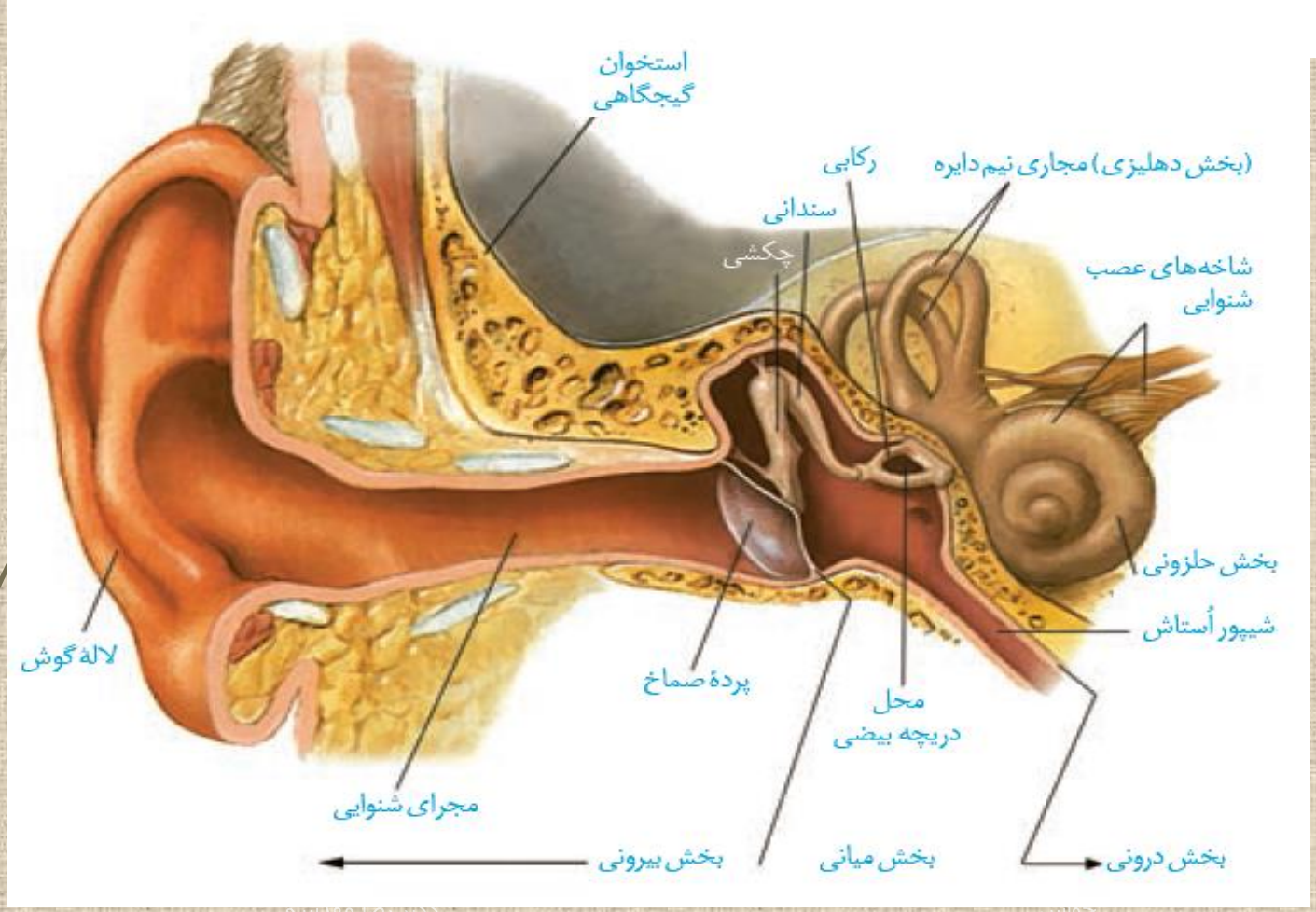

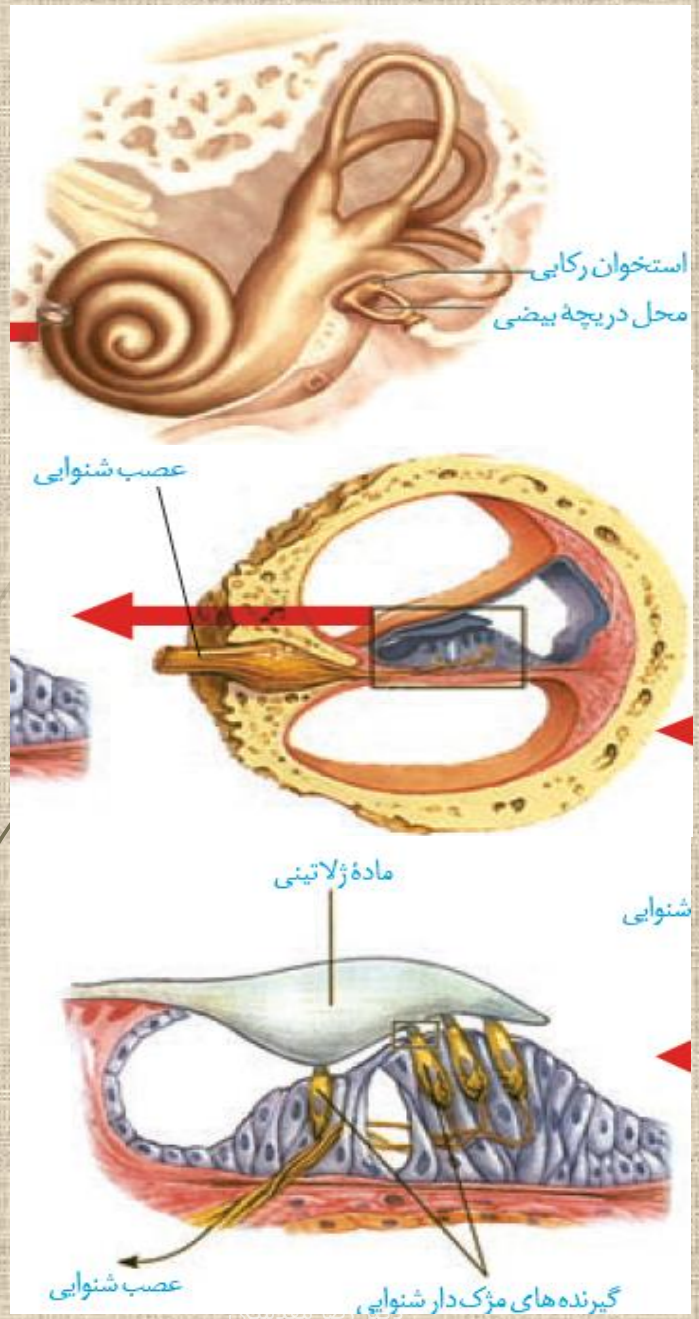

تبدیل صدا به پیام عصبی: امواج صوتی پس از عبور از مجرای شنوایی، به پردهٔ صماخ برخورد می کنند و آن را به ارتعاش درمی آورند. دستهٔ استخوان چکشی روی پردهٔ صماخ چسبیده و با ارتعاش آن می لرزد و استخوان های سندانی و رکابی را نیز به ارتعاش درمی آورد. کف استخوان رکابی طوری روی دریچه‌ای به‌نام **دریچهٔ بیضی** قرار گرفته است که لرزش آن، دریچه را می لرزاند. این دریچه پرده‌ای نازک است که در پشت آن، بخش حلزونی گوش قرار دارد. بخش حلزونی را مایعی پر کرده است. لرزش دریچهٔ بیضی، مایع درون حلزون را به لرزش درمی آورد.

همان طور که در شکل ۱۰ می‌بینید، در بخش حلزونی یاخته‌های مژک‌داری قرار دارند که مژک‌هایشان با پوششی ژلاتینی تماس دارند. این یاخته‌ها، گیرنده‌های مکانیکی اند که با لرزش مایع درون بخش حلزونی، مژک‌های آنها خم می‌شود. در نتیجه کانال‌های یونی غشای آنها باز و این یاخته‌ها تحریک می‌شوند. در نتیجه بخش شنوایی عصب گوش پیام عصبی ایجاد شده را به مغز می‌برد (شکل ۱۰).

حفظ تعادل

در بخش دهلیزی گوش داخلی سه **مجرای نیم‌دایره‌ای** شکل عمود برهم (در سه جهت فضا) وجود دارد که یاخته‌های مژک‌دار حسّ تعادل درون آنها قرار گرفته‌اند. حرکت سر، این یاخته‌ها را تحریک می‌کند. شکل ۱۱ یاخته‌های گیرندهٔ تعادل در یک مجرای نیم‌دایره را نشان می‌دهد. درون مجاری نیم‌دایره از مایعی پر شده است و مژک‌های یاخته‌های گیرنده نیز در ماده‌ای ژلاتینی قرار دارند. با چرخش سر، مایع درون مجرا به حرکت درمی‌آید و مادهٔ ژلاتینی را به یک طرف خم می‌کند. مژک‌های یاخته‌های گیرنده، خم و این گیرنده‌ها تحریک می‌شوند. آسهٔ یاخته‌های عصبی حسّی که شاخهٔ دهلیزی (تعادلی) عصب گوش را تشکیل می‌دهند، پیام را به مغز و به‌ویژه مخچه می‌برند و آن را از موقعیت سر آگاه می‌کنند. برای حفظ تعادل بدن، مغز از گیرنده‌های دیگر مانند گیرنده‌های وضعیت نیز پیام دریافت می‌کند.

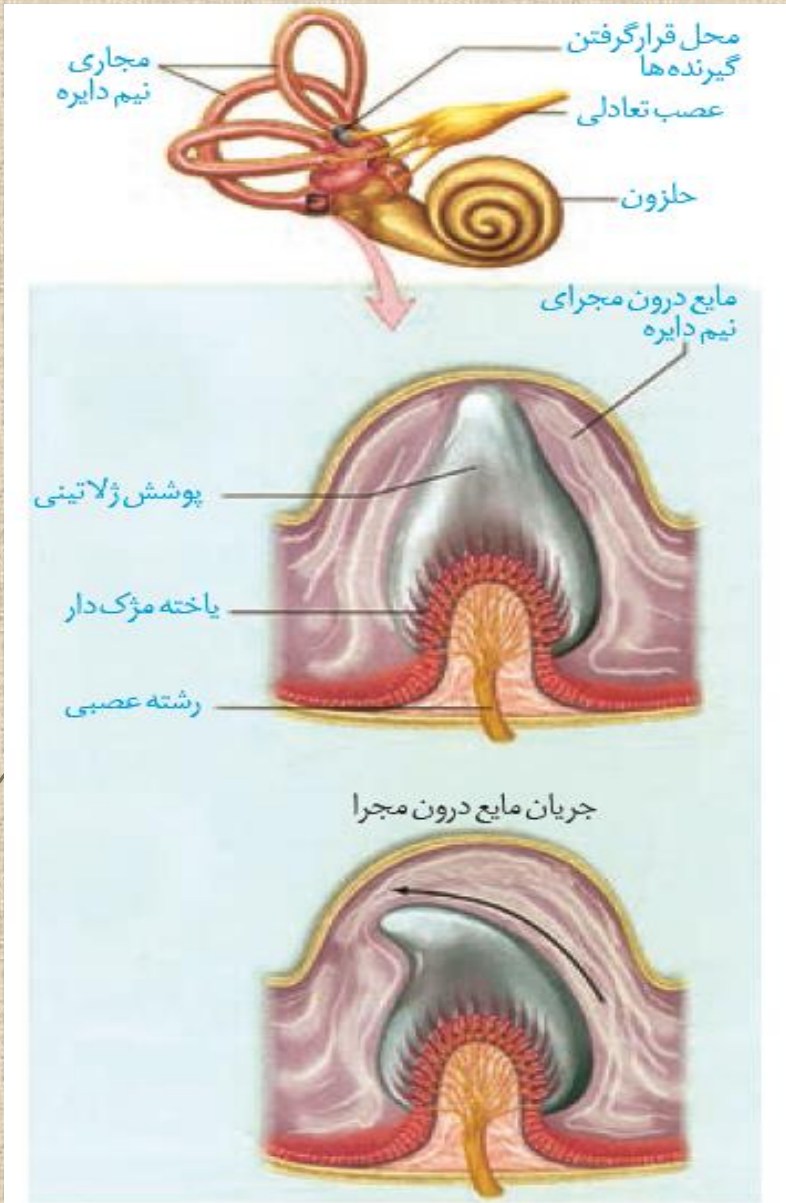

شکل ۱۱ـ چگونگی تحریک گیرنده‌های تعادلی در مجاری نیم‌دایره

Exploring the structure of the human ear

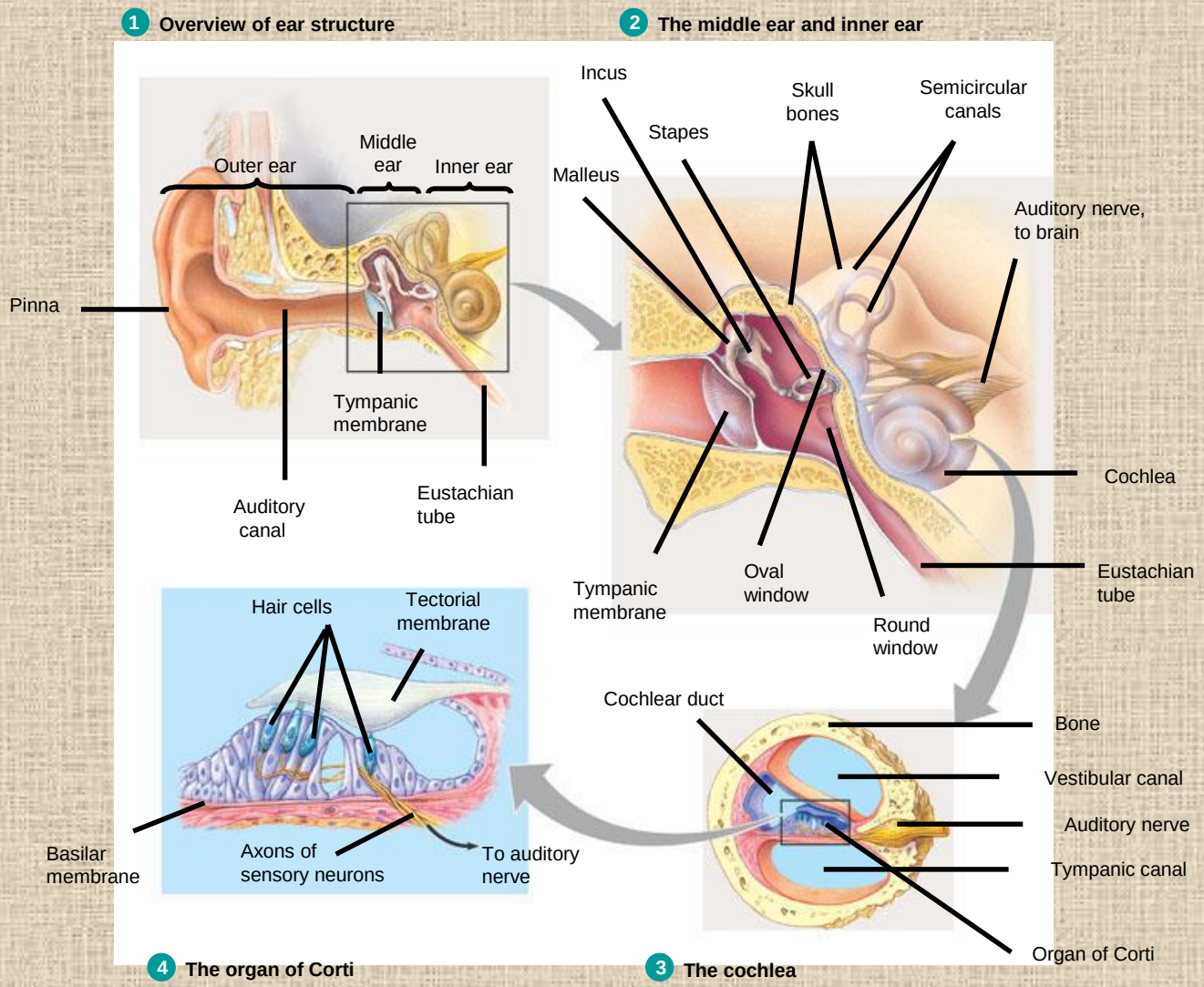

Figure 49.8

Copyright © 2005 Pearson Education, Inc. publishing as Benjamin Cummings

- **These vibrations create pressure waves in the fluid in the cochlea**
  - **That travel through the vestibular canal and ultimately strike the round window**

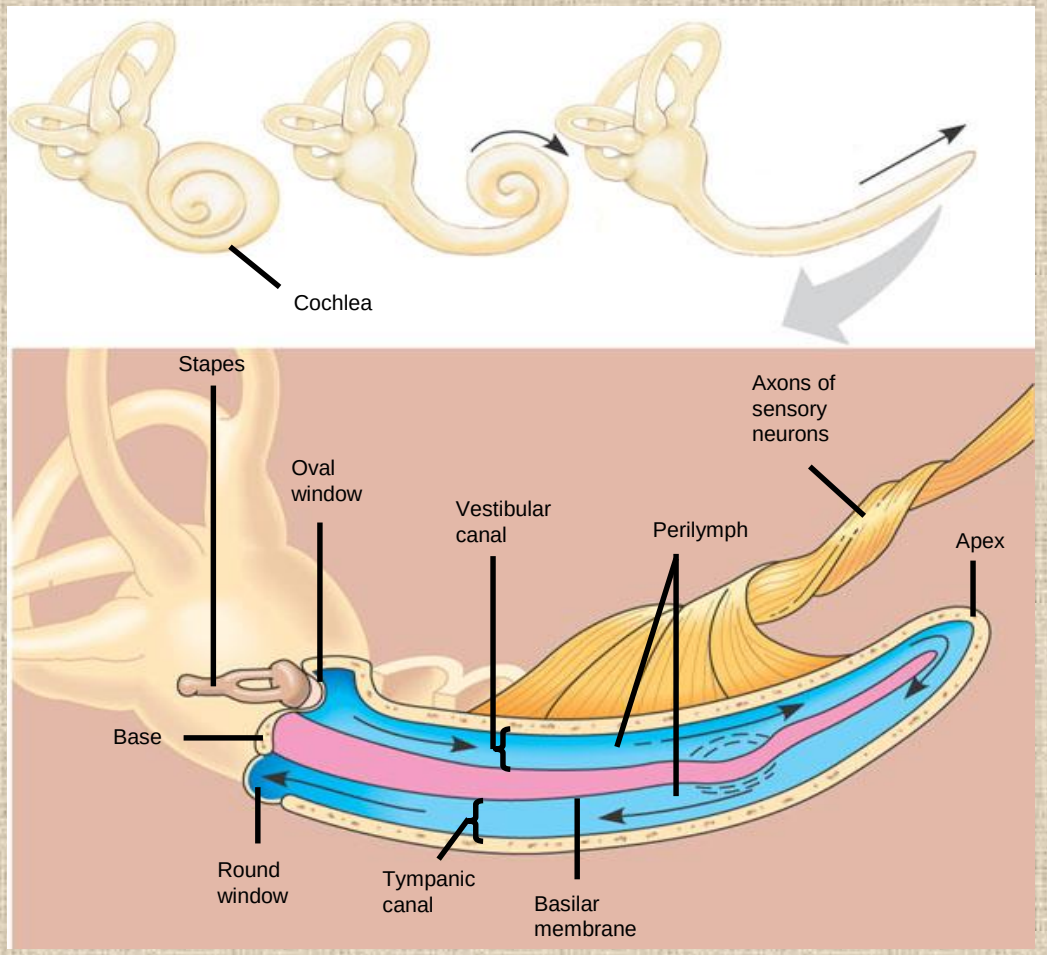

Figure 49.9

Copyright © 2005 Pearson Education, Inc. publishing as Benjamin Cummings

- **The cochlea can distinguish pitch**
  - **Because the basilar membrane is not uniform along its length**

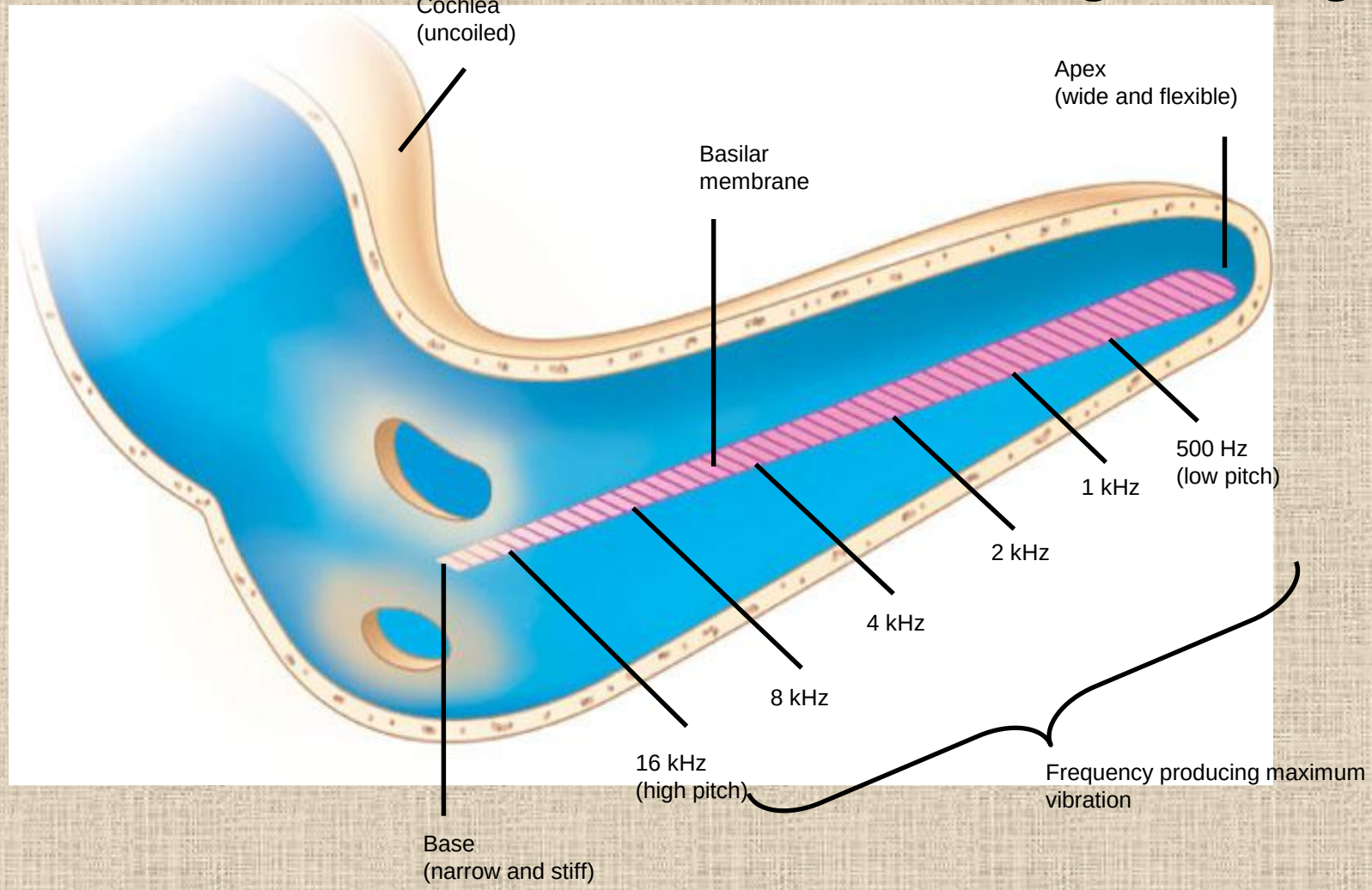

Figure 49.10

Copyright © 2005 Pearson Education, Inc. publishing as Benjamin Cummings

- **The utricle, saccule, and semicircular canals in the inner ear**
  - **Function in balance and equilibrium**

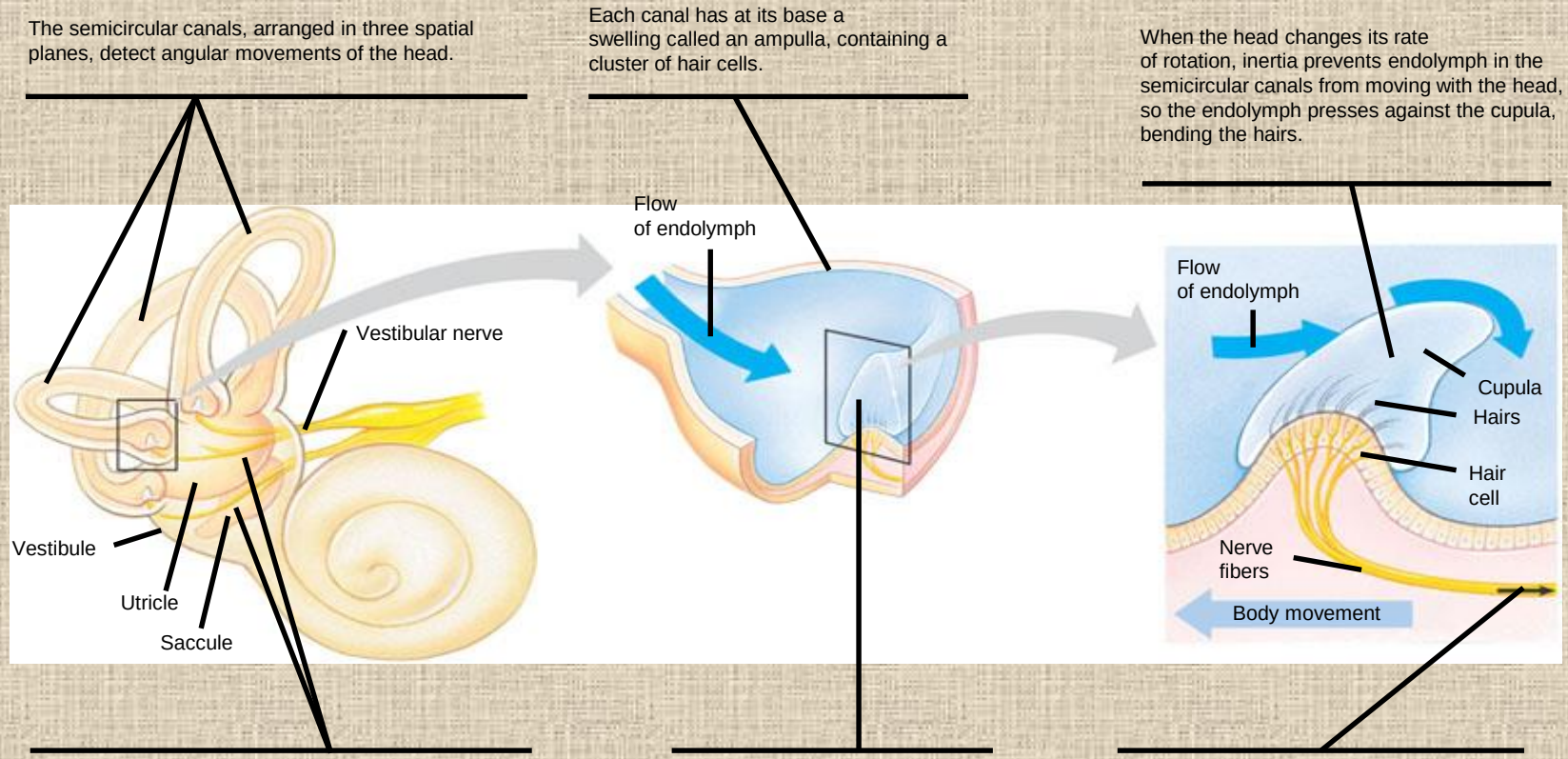

Figure 49.11

Copyright © 2005 Pearson Education, Inc. publishing as Benjamin Cummings

بویایی

گیرنده‌های بویایی در سقف حفره بینی قرار دارند. مولکول‌های بودارِ هوای تنفسی این یاخته‌ها را تحریک می‌کنند. این یاخته‌ها پیام‌های بویایی را به لوب‌های (پیازهای) بویایی مغز که در تشریح مغز آنها را مشاهده کردید، می‌برند. پیام بویایی سرانجام به قشر مخ ارسال می‌شود (شکل ۱۲).

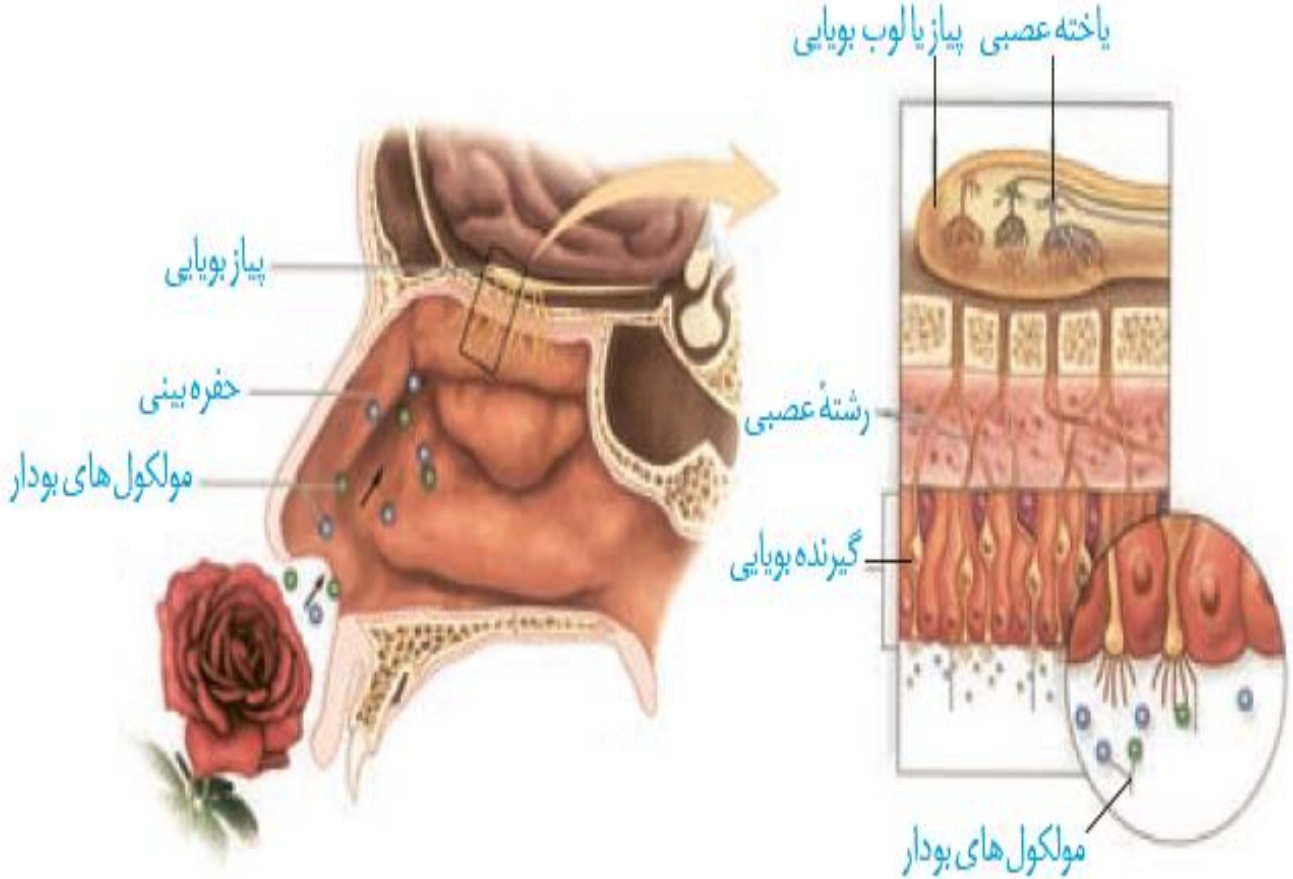

شکل ۱۲ـ گیرنده‌های بویایی

- **When odorant molecules bind to specific receptors**
  - **A signal transduction pathway is triggered, sending action potentials to the brain**

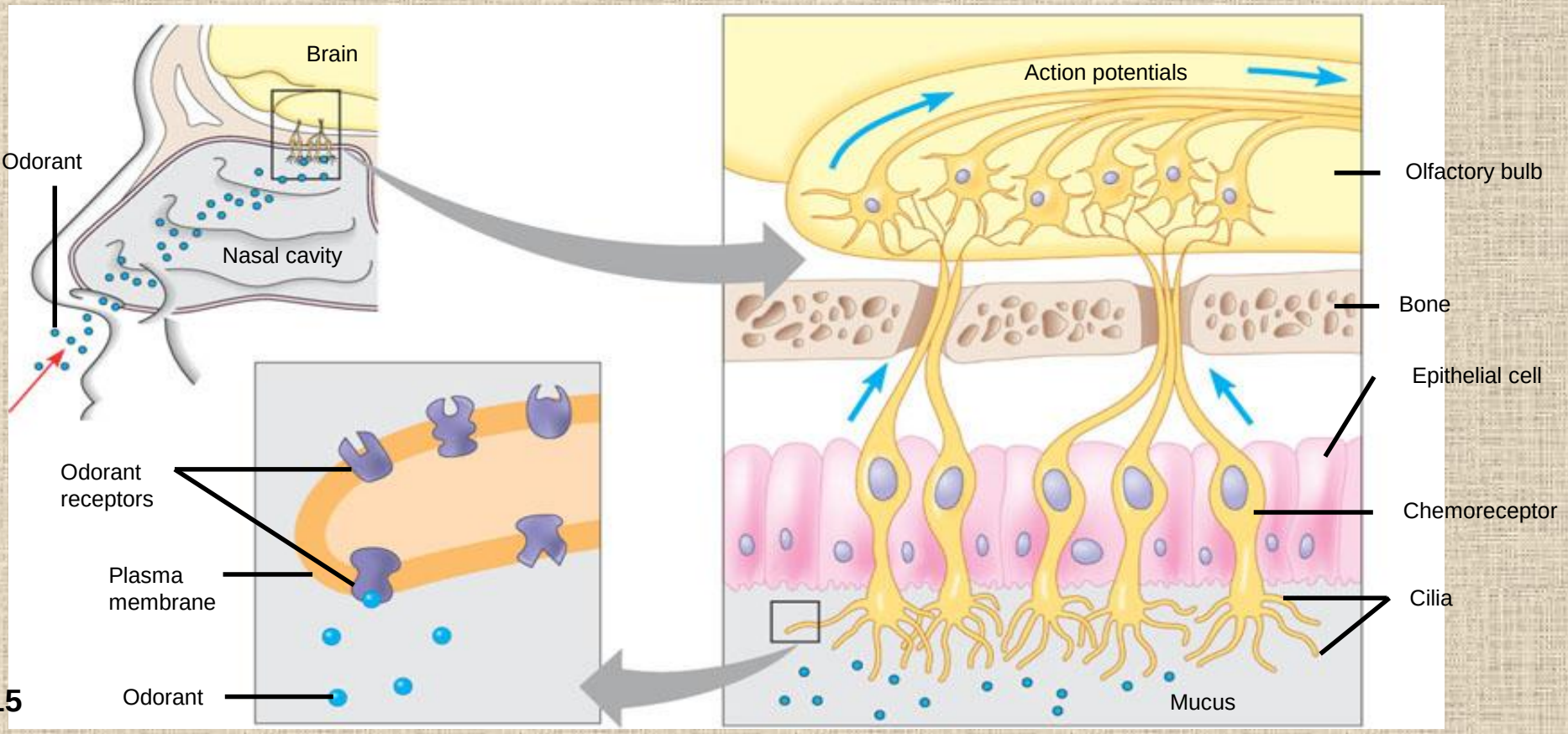

Figure 49.15

Copyright © 2005 Pearson Education, Inc. publishing as Benjamin Cummings

چشایی

در دهان و برجستگی‌های زبان **جوانه‌های چشایی** و درون این جوانه‌ها **گیرنده‌های چشایی** قرار گرفته‌اند. ذره‌های غذا در بزاق حل می‌شوند و یاخته‌های گیرندهٔ چشایی را تحریک می‌کنند. (شکل ۱۳).

انسان پنج مزهٔ اصلی شیرینی، شوری، ترشی، تلخی و مزهٔ اومامی را احساس می‌کند. **اومامی**، کلمه‌ای ژاپنی به معنای لذیذ است که برای توصیف یک مزهٔ مطلوب که با چهار مزهٔ دیگر تفاوت دارد، به کار می‌رود. اومامی مزهٔ غالب غذاهایی است که آمینواسید گلوتامات دارند، مانند عصارهٔ گوشت.

حسّ بویایی در درک درست مزهٔ غذا تأثیر دارد؛ مثلاً وقتی سرماخورده و دچارگرفتگی بینی شده‌ایم، مزهٔ غذاها را به‌درستی تشخیص نمی‌دهیم.

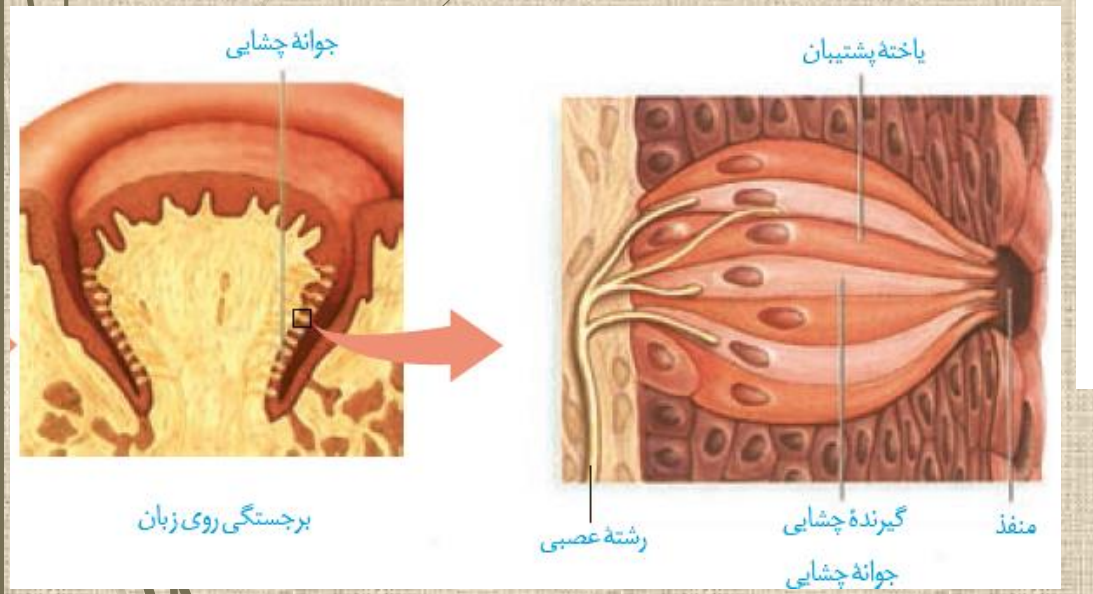

- **Transduction in taste receptors**
  - **Occurs by several mechanisms**

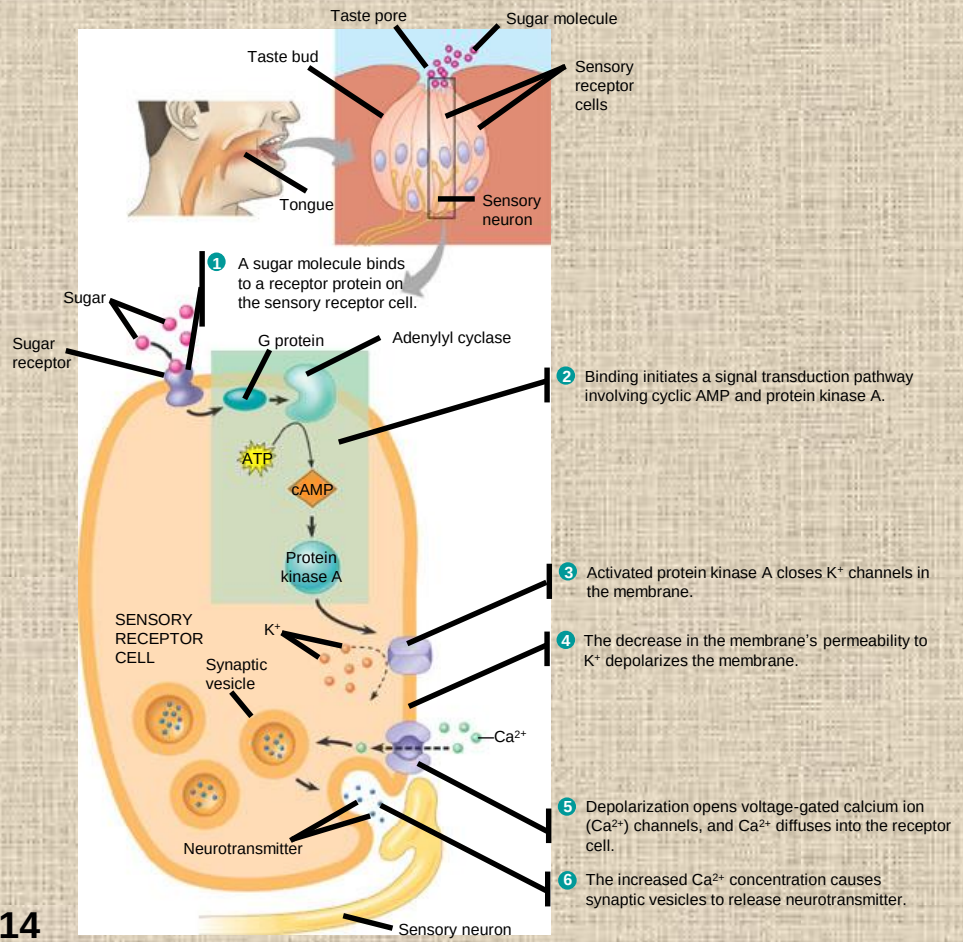

Figure 49.14

Copyright © 2005 Pearson Education, Inc. publishing as Benjamin Cummings

پردازش اطلاعات حسی

با وجود یکسان بودن ماهیت پیام عصبی که از گیرنده‌های گوناگون بدن به دستگاه عصبی مرکزی می‌رسند، مغز چگونه آنها را به شکل‌های متفاوتی مانند صدا، تصویر، یا مزه تفسیر می‌کند؟ پیام‌هایی که هر نوع از گیرنده های حسی ارسال می کنند، به بخش یا بخش‌های ویژه‌ای از دستگاه عصبی مرکزی و قشر مخ وارد می‌شوند.

شکل ۱۴ مسیر ارسال پیام‌های بینایی را نشان می‌دهد. **چلیپای (کیاسمای) بینایی** که در فعالیت تشریح مغز آن را مشاهده کردید، محلی است که بخشی از آسه‌های عصب بینایی یک چشم به نیمکرهٔ مخ مقابل می‌روند. پیام‌های بینایی سرانجام به **لوب‌های پس سری** قشر مخ وارد و در آنجا پردازش می‌شوند. پیام‌های بینایی قبل از رسیدن به قشر مخ از بخش‌های دیگری از مغز مانند تالاموس می‌گذرند.

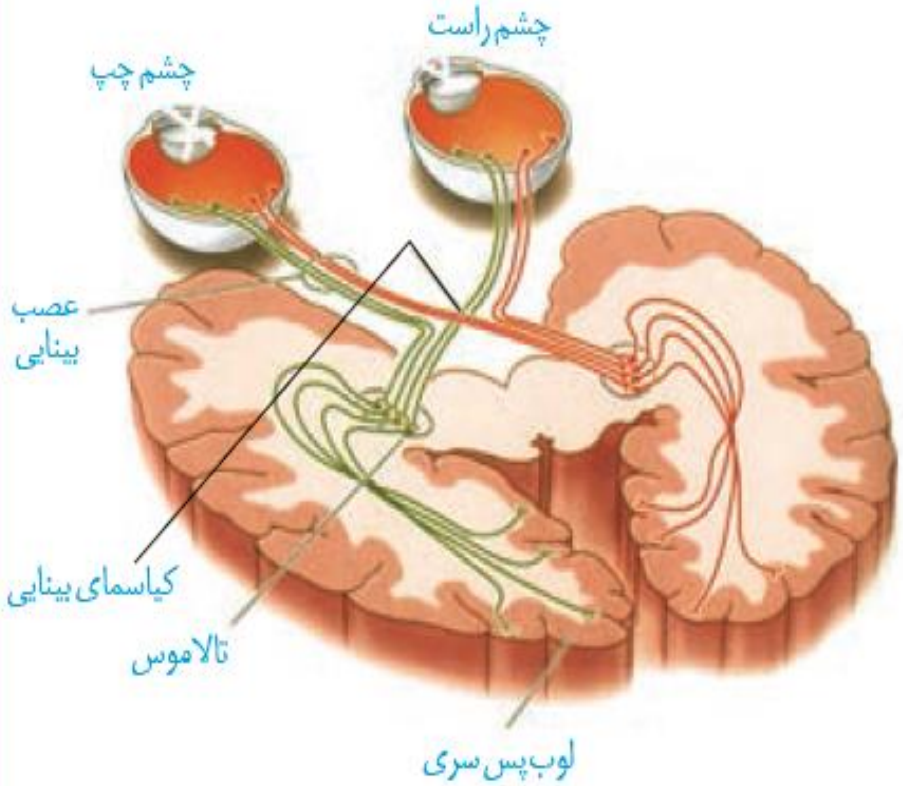

شکل ۱۴ـ مسیر پیام‌های بینایی

* طرح سؤال از این شکل مجاز نیست.

گفتار ۳ گیرنده‌های حسی جانوران

گیرنده‌های حسی انسان می‌توانند محرک‌های گوناگون محیط را دریافت کنند. اما محرک‌هایی مانند پرتوهای فرابنفش نیز وجود دارد که انسان به کمک دستگاه‌های ویژه‌ای می‌تواند آنها را دریافت کند؛ در حالی که برخی جانوران گیرنده‌های دریافت کنندهٔ آنها را دارند. در ادامه به برخی گیرنده‌های حسی در جانوران می‌پردازیم.

گیرنده‌های مکانیکی خط جانبی: در دو سوی بدن ماهی‌ها ساختاری به نام **خط جانبی** وجود دارد. این ساختار، کانالی در زیر پوست جانور است که از راه سوراخ‌هایی با محیط بیرون ارتباط دارد. درون کانال، یاخته‌های مژک‌داری قرار دارند که به ارتعاش آب حساس‌اند. مژک‌های این یاخته‌ها در ماده‌ای ژلاتینی قرار دارند. جریان آب در کانال، مادهٔ ژلاتینی را به حرکت در می‌آورد. حرکت مادهٔ ژلاتینی، یاخته‌های گیرنده را تحریک می‌کند و ماهی به کمک خط جانبی از وجود اجسام و جانوران دیگر (شکار و شکارچی) در پیرامون خود آگاه می‌شود (شکل ۱۵).

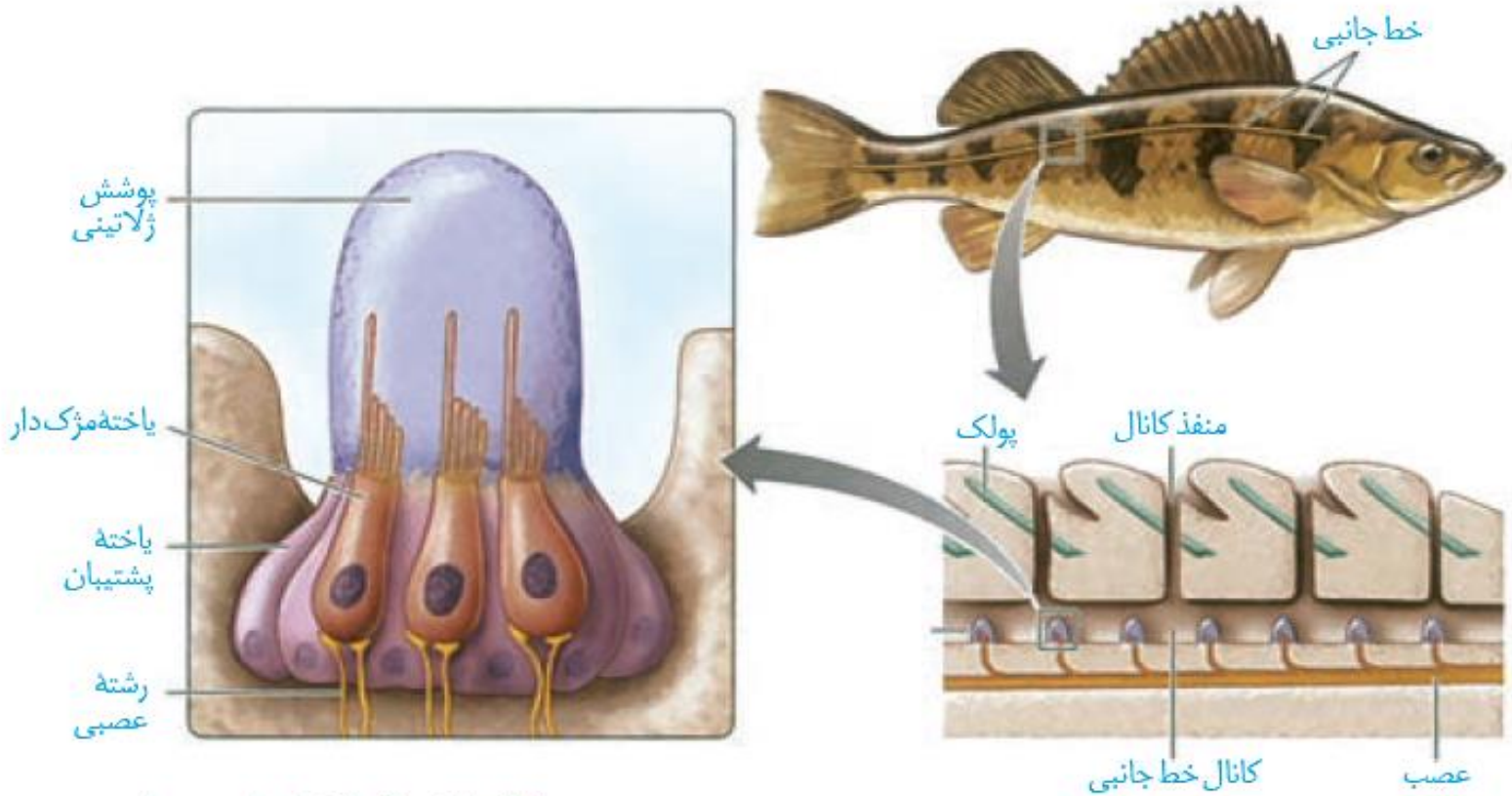

شکل ۱۵ـ ساختار خط جانبی در ماهی

- **The lateral line system contains mechanoreceptors**
  - **With hair cells that respond to water movement**

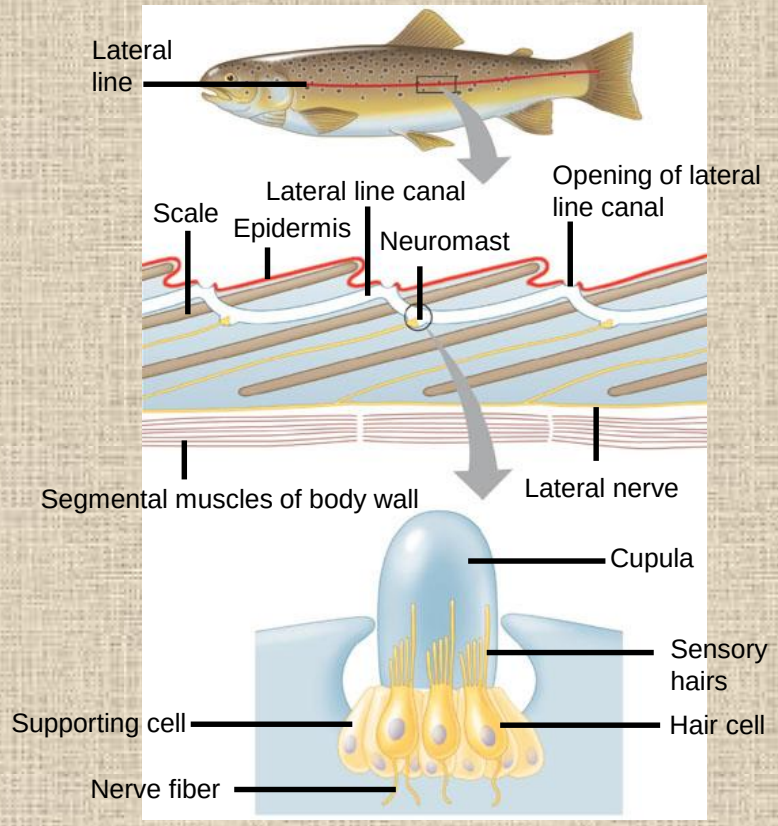

Figure 49.12

Copyright © 2005 Pearson Education, Inc. publishing as Benjamin Cummings

گیرنده های شیمیایی در پا:

در مگس، گیرنده‌های شیمیایی در موهای حسی روی پاهای آن قرار دارند. مگس‌ها به کمک این گیرنده‌ها انواع مولکول‌ها را تشخیص می‌دهند (شکل ۱۶).

شکل ۱۶ـ گیرندهٔ شیمیایی در مگس

گیرندهٔ مکانیکی صدا در پا: روی هریک از پاهای جلویی جیرجیرک یک محفظهٔ هوا وجود دارد که پردهٔ صماخ روی آن کشیده شده است. لرزش پرده در اثر امواج صوتی، گیرنده‌های مکانیکی را که در پشت پردهٔ صماخ قرار دارند، تحریک و جانور صدا را دریافت می کند (شکل ۱۷).

شکل ۱۷ـ پردهٔ صماخ در جیرجیرک

گیرنده‌های نوری چشم مرکب: چشم مرکب که در حشرات دیده می‌شود، از تعداد زیادی واحد بینایی تشکیل شده است. هر واحد بینایی، یک قرنیه، یک عدسی و تعدادی گیرندهٔ نوری دارد. هر یک از این واحدها تصویر کوچکی از بخشی از میدان بینایی را ایجاد می‌کنند. دستگاه عصبی جانور، این اطلاعات را یکپارچه و تصویری موزاییکی ایجاد می‌کند (شکل ۱۸). گیرنده‌های نوری برخی حشرات مانند زنبور، پرتوهای فرابنفش را نیز دریافت می‌کنند.

ب)

شکل ۱۸ـ الف) چشم مرکب حشرات و ب) تصویر موزاییکی در مقایسه با تصویری که چشم انسان می‌بیند.

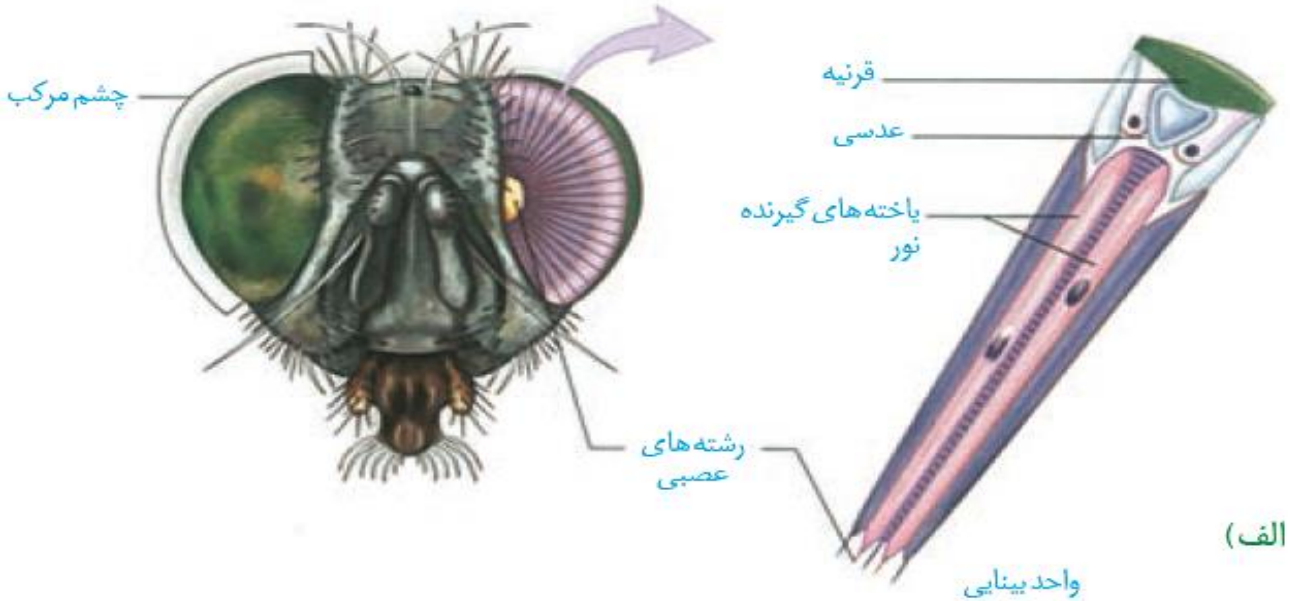

- **Compound eyes are found in insects and crustaceans**
  - **And consist of up to several thousand light detectors called ommatidia**

(a) The faceted eyes on the head of a fly, photographed with a stereomicroscope.

(b) The cornea and crystalline cone of each ommatidium function as a lens that focuses light on the rhabdom, a stack of pigmented plates inside a circle of photoreceptors. The rhabdom traps light and guides it to photoreceptors. The image formed by a compound eye is a mosaic of dots produced by different intensities of light entering the many ommatidia from different angles.

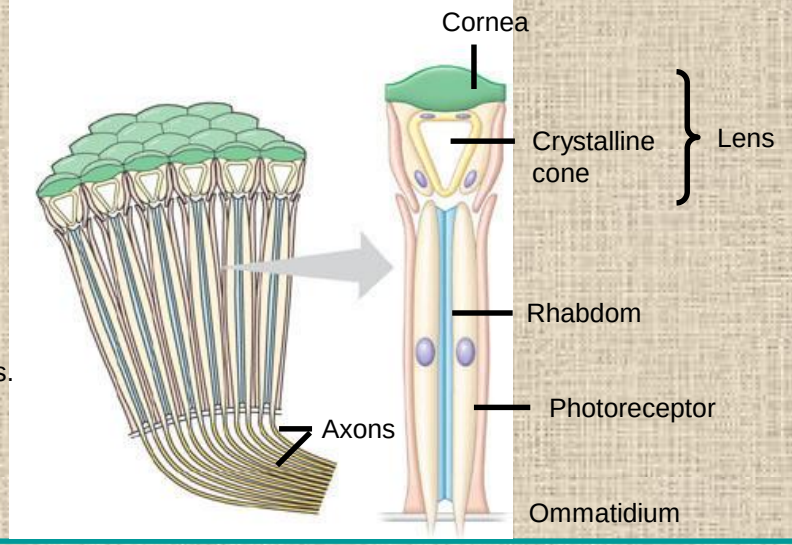

Figure 49.17a–b

Copyright © 2005 Pearson Education, Inc. publishing as Benjamin Cummings

گیرندهٔ فروسرخ مار زنگی: برخی مارها می‌توانند پرتوهای فروسرخ را تشخیص دهند. همان طور که در شکل ۱۹ می‌بینید، در جلو و زیر هر چشم مار زنگی سوراخی است که گیرنده‌های پرتوهای فروسرخ در آن قرار دارند. به کمک این گیرنده‌ها، مار پرتوهای فروسرخ تابیده از بدن شکار را دریافت می کند و محل آن را در تاریکی تشخیص می دهد.

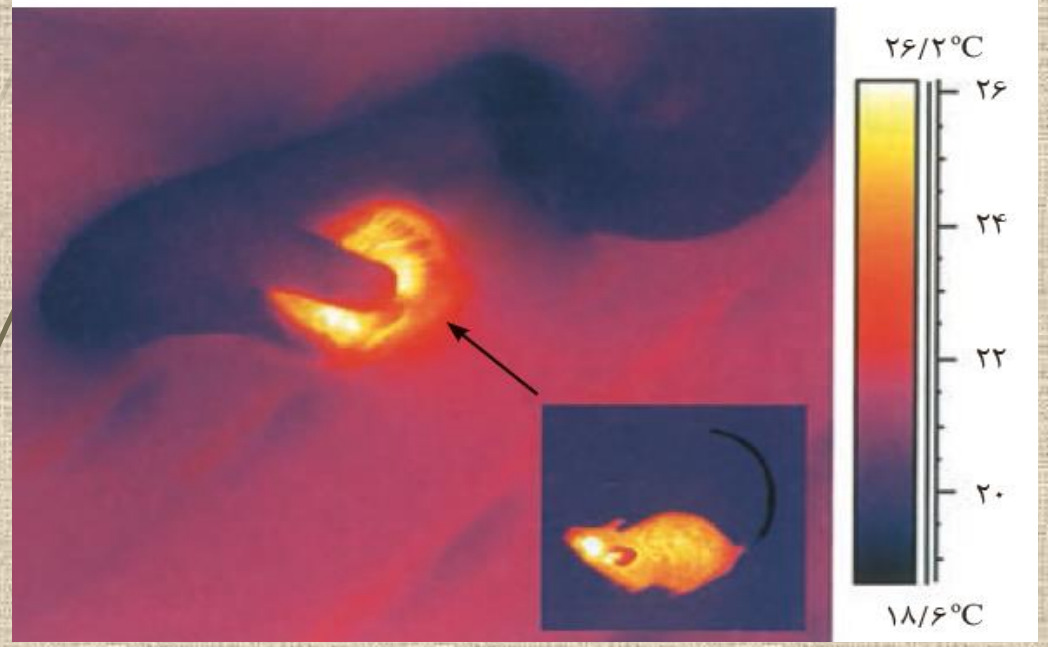

گیرنده‌های مغناطیسی:

جانورانی مانند لاک‌پشت‌های دریایی که هنگام مهاجرت مسافت‌های طولانی را می‌پیمایند، گیرنده‌های مغناطیسی دارند که به کمک آنها جهت و موقعیت خود را به درستی تشخیص می‌دهند؛ زیرا الگوی میدان مغناطیسی زمین، در نواحی مختلف کره زمین متفاوت و تقریباً در طول زمان ثابت است و با تغییر آب و هوا و شب و روز تغییر نمی‌کند.

Many mammals appear to use the Earth's magnetic field lines

- To orient themselves as they migrate

gure 49.5b

(b) Some migrating animals, such as these beluga whales, apparently sense Earth's magnetic field and use the information, along with other cues, for orientation.

گیرنده‌های الکتریکی:

بسیاری از کوسه‌ها و برخی از پستانداران مانند پلاتی پوس (نوک اردکی)، گیرنده‌هایی دارند که میدان‌های الکتریکی را تشخیص می‌دهند. این جانوران از گیرنده‌های الکتریکی برای یافتن شکار و جهت‌یابی استفاده می‌کنند. برخی از ماهی‌ها برای ایجاد ارتباط با همنوعان این گیرنده‌ها را به کار می‌برند.

- **One of the simplest is the eye cup of planarians**
  - **Which provides information about light intensity and direction but does not form images**

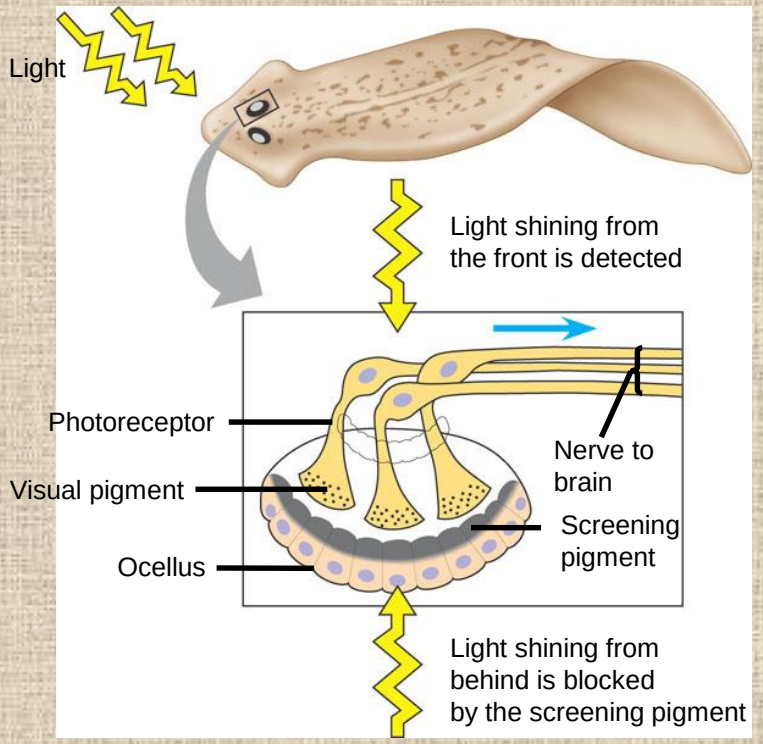

Figure 49.16

Copyright © 2005 Pearson Education, Inc. publishing as Benjamin Cummings

فعّالیت ۸

۱ـ طرح زیر مغزماهی را نشان می‌دهد.

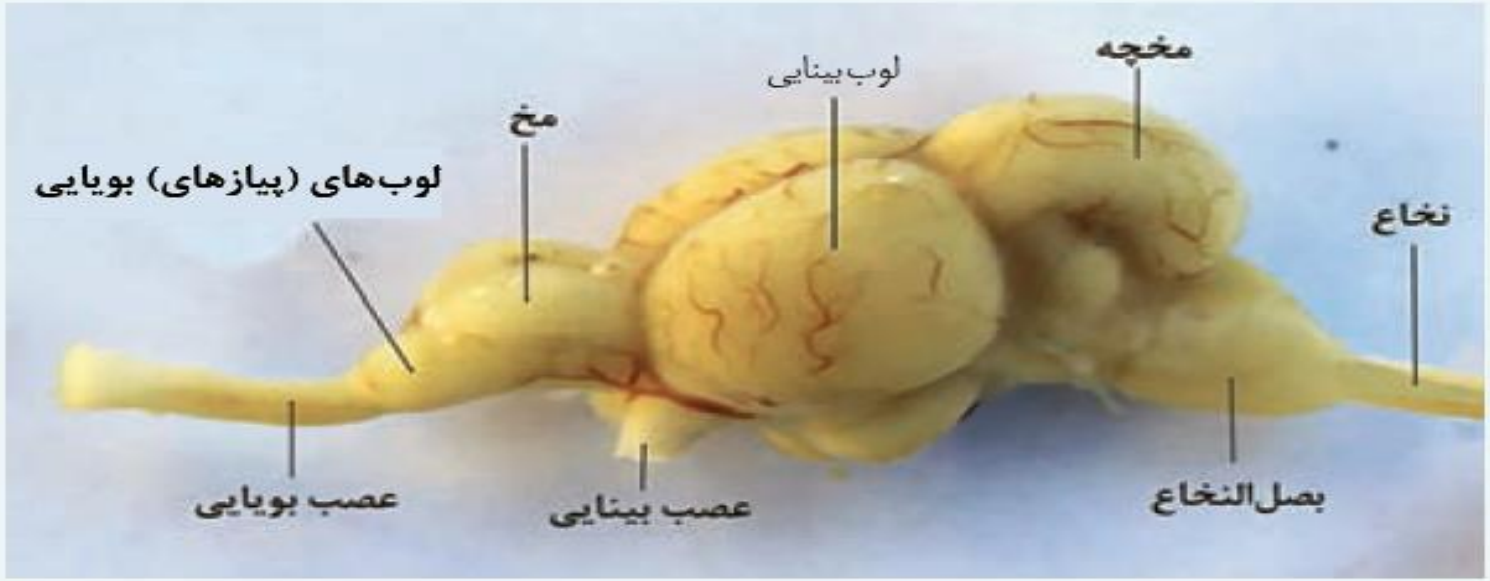

لوب‌های (پیازهای) بویایی ماهی نسبت به کل مغز جانور از لوب‌های بویایی انسان بزرگ‌تر است.
این مطلب چه واقعیتی را دربارهٔ حس بویایی ماهی نشان می‌دهد؟

۲ـ ساختار و عملکرد چشم مرکب و چشم انسان را مقایسه کنید.

۳ـ خط جانبی در ماهی‌ها با کدام ساختارها در انسان شباهت دارد؟

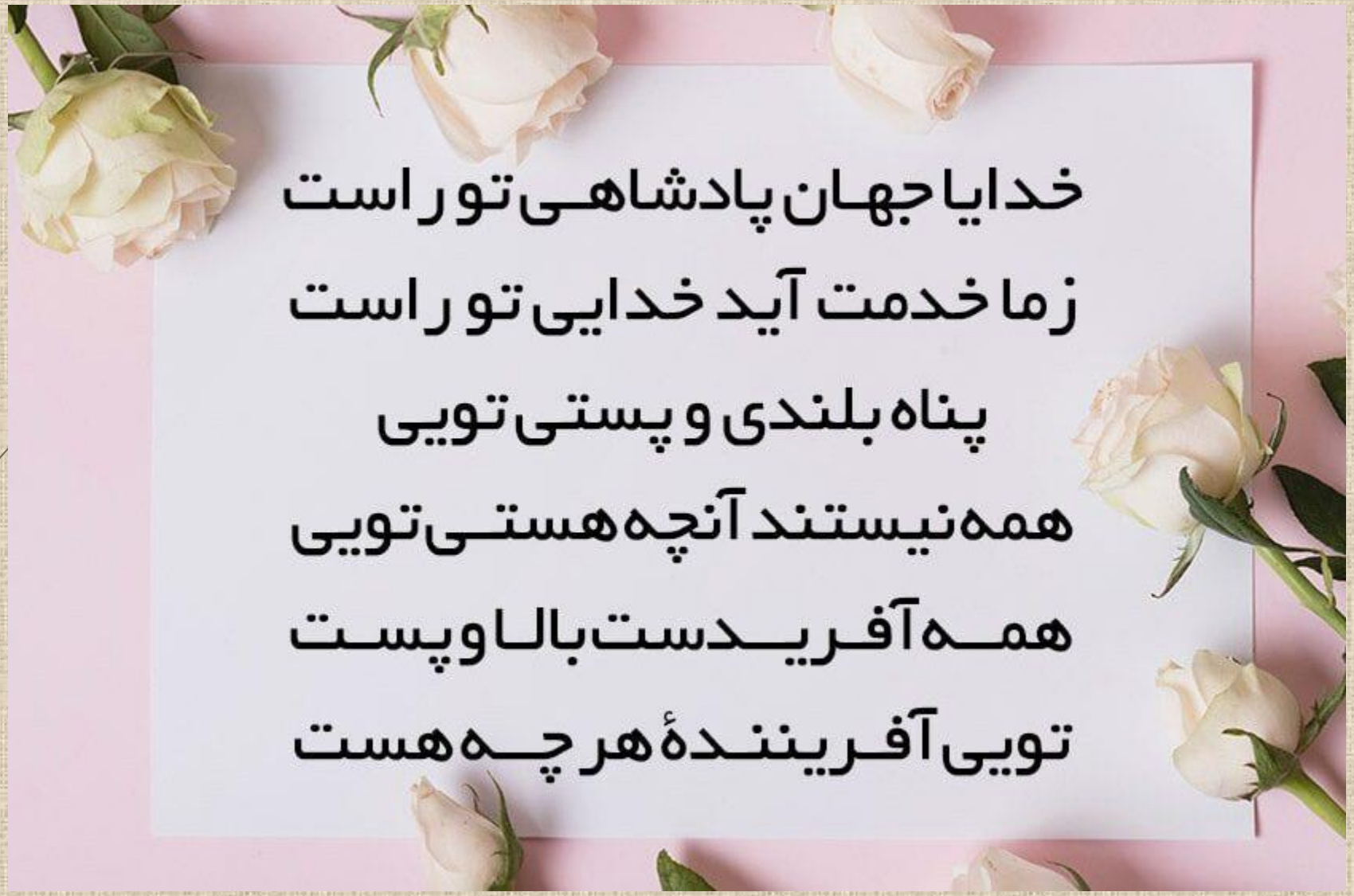
خدایا جهان پادشاهی تو راست
زما خدمت آید خدایی تو راست
پناه بلندی و پستی تویی
همه نیستند آنچه هستی تویی
همه آفریدست بالا و پست
تویی آفریننده هر چه هست